

2021-08

jaargang 52
nummer 08
oktober 2021

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

**za. 6 november 2021
Jaarvergadering
in Utrecht,
zie pag. 1 en 2**

Genetische modificatie
van mensen? Ja, graag!

Gevraagd: versterking
van ons redactieteam
(z.o.z.)

↑ Op zoek naar de
moederboom

Advertentie van de redactie

Tot onze spijt heeft hoofdredacteur Sicco Polders laten weten dat hij om persoonlijke redenen heeft besloten om zijn functie per de komende jaarwisseling beschikbaar te stellen. Wij zoeken daarom een vrijwilliger (m/v) die ons team kan versterken, in eerste instantie op proef. Het gaat om hoogstens 1 à 2 dagen werk per maand. De redacteuren beoordelen de ingezonden stukken op geschiktheid voor plaatsing in ons blad, waarbij rekening wordt gehouden met de visie van De Vrije Gedachte. Gewenst zijn daarom een kritische geest, een goede algemene ontwikkeling en een coöperatieve instelling. Heeft u interesse, mail dan naar redactie@devrijegedachte.nl. Met vragen kunt u ook bellen naar 06-51870218.

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor: foto van Pxhere.com

Achter: 1) Kloosterbibliotheek Admont, Oostenrijk,
2) John Work Garrett Bibliotheek, Baltimore, foto van
Carol M. Highsmith

Uitnodiging voor de Algemene Jaarvergadering van de Atheïstisch-Humanistische Vereniging DE VRIJE GEDACHTE

**op zaterdag 6 november 2021 in CURSUS- EN VERGADERCENTRUM
DOMSTAD, Koningsbergerstraat 9, 3531 AJ Utrecht.
Zaal open 13.00 uur, aanvang 13:30 uur**

De Algemene Jaarvergadering is niet openbaar en alleen toegankelijk voor leden van de vereniging en genodigden met goedkeuring van het bestuur. Na afloop van de vergadering drinken we iets met elkaar.

Agenda:

1. Opening door de voorzitter;
2. Ingekomen stukken en mededelingen;
3. Goedkeuren notulen jaarvergadering 12 september 2020;
4. Jaarverslag 2020;
5. Financieel verslag van de penningmeester over 2020;
6. Verslag van de kascontrolecommissie;
7. Benoeming nieuwe kascontrolecommissie;
8. Verslag overige permanente en tijdelijke commissies;
9. Begroting 2021;
10. Vaststellen contributie en abonnementsgeld voor 2022;
(Eventueel korte pauze);
11. Bestuurswijzigingen;
12. Mededelingen fusie met Atheïstisch Verbond;
13. Toelichting Stichting Leerstoel Leo Polak;
14. Rondvraag en sluiting.

De jaarstukken en bijlagen staan op de website www.devrijegedachte.nl, met uitzondering van het verslag van de vorige AV en de toelichting op de financiën. Wij sturen de leden alle vergaderstukken op per e-mail.

De locatie is ca. 10 minuten lopen van het CS Utrecht; als u de sneltram neemt stapt u uit op de halte Graadt van Roggenweg.

Verdere info:
secretaris@devrijegedachte.nl

Z.o.z.

Toelichting agenda:

Agendapunt 7:

De kascommissie bestaat thans uit Bert Gasenbeek en Alexander Wendel.

Agendapunt 8:

Naast de kascontrolecommissie kent de vereniging nog de redactiecommissie van De Vrijdenker. Tevens heeft de vereniging vertegenwoordigers in de Stichting Leerstoel Leo Polak aan de Universiteit van Groningen.

Agendapunt 10:

Het lidmaatschap van de vereniging kost thans (2021) € 30,00 en het abonnement op ons tijdschrift De Vrijdenker € 36,00 per jaar. Een lid-abbonee is € 62,00 verschuldigd. Het bestuur stelt voor de bedragen voor 2022 niet te verhogen.

Agendapunt 11:

Periodiek aftredend en herkiesbaar voor twee jaar zijn Fabian van Langevelde en Jacques Honkoop.

Kandidaten voor het bestuur kunnen zich tot 1 november 2021 aanmelden.

De kandidatuur dient door ten minste vijf leden te worden gesteund.

Kandidaatstelling is mogelijk via het e-mail-adres: info@devrijegedachte.nl of secretaris@devrijegedachte.nl

Agendapunt 14:

Dit jaar opnieuw geen verkiezing Vrijdenker van het jaar i.v.m. Covid19.

Er zal ook geen Anton Constandse lezing plaatsvinden i.v.m. Covid19.

Er zal in november/december nog wel een Zoom-meeting worden gehouden.

Thema en spreker(s) worden nog bekendgemaakt.

Humanistisch Verbond bestaat 75-jaar

In 2021 bestaat het Humanistisch Verbond 75 jaar. Al sinds 1946 zijn zij een organisatie in Nederland die opkomt voor een vrije en humane samenleving. Deze mijlpaal vieren ze groots en het hele jaar door.

Vrijdenken en Vrijdenkers Tentoonstelling

75 jaar geleden werd het Humanistisch Verbond opgericht in Amsterdam. Een goed moment om aandacht te besteden aan de vrijdenkerstraditie van Amsterdam. Wie waren de vrijdenkers? Wat is de huidige positie van vrijdenkers? Zowel binnen als buiten geloofsstromingen. In samenwerking met het Amsterdam Museum en de Universiteit voor Humanistiek zal een gelaagde en aantrekkelijke tentoonstelling worden gemaakt waarin historische verhalen en objecten rondom vrijdenken in de afgelopen eeuwen verweven zijn met vrijdenkers van nu. De tentoonstelling gaat van start in september 2021. <https://www.humanistischverbond.nl/binnenkort-de-tentoonstelling-over-vrijdenkers/>

Fietstocht Vrijheid van Amsterdam

Spinozafietsroute: Vrijdenken met Spinoza. Spinoza schreef al in de zeventiende eeuw dat het onmogelijk is om de mens niet als onderdeel van de natuur te zien. Op 25 juni was de lancering van de fietsroute door Amsterdam waarmee we zijn onafhankelijke denken memoreren. De route leidt langs banken in stadsnatuur met speciale 3D geprinte herkenningspunten. Op de banken luister je naar biologen van Artis die vertellen over het leven van

dieren en planten in de omgeving. Daarna komen wetenschappers aan het woord die vanuit hun vakgebied en vanuit hun eigen menszijn nadenken over de plaats van de mens in de natuur. De tocht start in het centrum van Amsterdam en eindigt in het Nelson Mandela park in de Bijlmer en is ontwikkeld door het Humanistisch Verbond en de Vrijheid van Amsterdam. De fietstocht is een vervolg op de stoeptegels over zeventiende-eeuwse denkers die eind 2019 in het centrum van Amsterdam zijn geplaatst.

locatie: Artisplein, entree Plantage Middenlaan (niet ingang Artis) <https://www.vrijheidvanamsterdam.nl/>

Varen met Spinoza in Den Haag

Vanaf de tijd van de vrijdenker Spinoza tot in onze dagen hebben in Den Haag vele bekende en onbekende filosofen gewoond en gewerkt. Zij hebben hun stempel gedrukt op de samenleving zoals wij die nu kennen: op onze godsdienst, op onze staatsinrichting, op onze sociale structuur. Wie waren zij, en hoe leefden ze? In deze themavaart nemen gidsen u mee naar de keurige dames Betje Wolff en Aagje Deken, naar de proletariërs van Karl Marx, naar de verboden liefde van Frans voor de diplomatenvrouw Amalia, naar de grondlegger van ons schoolstelsel en nog veel meer.

Bekijk <https://www.humanistischverbond.nl/afdelingen/regio-zuid-west/afdeling-denhaag-haaglanden/agenda/>. Tickets via <https://www.ooievaart.nl/themavaarten/>.

De Vrijdenker

jaargang 52 • nummer 08 • oktober 2021

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Uitnodiging/Agenda Algemene Jaarvergadering 6 november 2021	<i>Bestuur</i>	1
Toelichting Agenda	<i>Bestuur</i>	2
Humanistisch Verbond bestaat 75 jaar	<i>Redactie</i>	2
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	4
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	5
Genetische modificatie van mensen? Ja, graag!	<i>Sicco Polders</i>	5
Theologie van mijn jeugd	<i>Anton van Hooff</i>	9
Terzijde, De bedreigde vrijheid	<i>Sicco Polders</i>	10
Doodserieus uitgelachen, satire gecancelled	<i>Floris van den Berg</i>	11
Peter Godfrey-Smith - <i>Buitengewoon bewustzijn</i>	<i>Enno Nuy</i>	12
Waarom ik geen martelaar word	<i>Anton van Hooff</i>	15
Suzanne Simard - <i>Op zoek naar de moederboom</i>	<i>Enno Nuy</i>	18
Ingezonden brief	<i>Jessica Terwiel</i>	21
De Groot-Inquisiteur van Dostojevski	<i>Anton van Hooff</i>	22
Van politieke correctheid naar beschaafde minachting. En verder naar onbeschaafde minachting	<i>Floris van den Berg</i>	25
Arabische complotverhalen	<i>Roel van Duijn</i>	26
Geen westerse experimenten meer in het Midden-Oosten	<i>Maarten Gorter</i>	29
De woke ondermijning van het filosofieonderwijs	<i>Floris van den Berg</i>	30
Het gruwelsprookje van de genocide in China	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	34
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	36

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester/vice-voorzitter
Leon Houtzager (a.i.)
Fabian van Langevelde

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: secretaris@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie hiernaast in het Colofon van dit blad.

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
- Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod. Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Voorwoord

Stuurloos in roerige tijden. Misschien een idee om te gaan experimenteren met burgerraden: door loting verkozen burgers die gaan beslissen over actuele thema's. Radicaal wellicht, maar in sommige landen, zoals België, Ierland en Frankrijk gebeurt het al. Want dat gezeur over wie met wie terwijl er beleid moet komen, is gênant. Er is een klimaatcrisis die dwingt tot ingrijpen. Enno Nuy bespreekt een boek van Suzanne Simard die betoogt dat alleen een ecocentrische visie nog een uitweg kan bieden. De politici in Den Haag hebben geen enkele visie momenteel en sommigen zijn daar trots op. Daarnaast is er een wooncrisis, alleen rijken kunnen nog een huis kopen en het zich veroorloven om in de stad te wonen. En er ontstaat een schisma tussen burgers die zich niet serieus genomen voelen, gediscrimineerd voelen, en degenen die de progressieve denkbeelden over gender, slavernij en diversiteit verwerpen vanwege de bedreiging van de vrijheid en een teloorgang van waarden. Floris van den Berg wijst beweringen van de hand dat er binnen het filosofieonderwijs een diversiteitsprobleem zou zijn en dat er epistemicide zou plaatsvinden.

Dan is er nog Afghanistan. Redacteur Maarten Gorter legt meticuleus uit hoe de politieke situatie is in het verscheurde land. Ook moet er hard worden nagedacht over nieuwe technologieën. Bijvoorbeeld over genmodificatie ter voorkoming van ziektes, zoals ondergetekende betoogt; over een nieuwe vorm van geld, zoals cryptogeld, want cash zal verdwijnen en de inflatie torenhoog worden; en over de ernstige bedreiging van de algehele vrijheid. Een vrijheid die wordt bedreigd door zowel slecht geïnformeerde, ongevaccineerde egoïsten als door invloedrijke criminelen. Nederland is nog geen narcostaat omdat de politiek (nog) niet is geïnfiltrerd door drugscriminelen, maar naast een belastingparadijs voor buitenlandse bedrijven, wel een drugsparadijs. Zo maar wat 'dossiers' die we misschien maar beter niet meer kunnen overlaten aan dat stel navelstarende kortetermijndenkers dat het land zou moeten leiden.

Sicco Polders - hoofdredacteur

Genetische modificatie van mensen? Ja, graag!

Sicco Polders

Velen vragen zich af of genetische modificatie (GM) van mensen moreel aanvaardbaar is. Ik stel dat het *niet* genetisch modificeren van mensen immoreel is.

Met CRISPR-Cas9^[1] kan binnen afzienbare tijd op een veilige manier kiembaanmodificatie worden toegepast.

In zeer vereenvoudigde terminologie: door middel van knip- en plakwerk kan onze genetische opmaak (ons DNA) worden aangepast.^[2] Dat kan bij een embryo, waarvan een 'defect' gen wordt vervangen door een goed gen. De genenopmaak zal dan geen ernstige afwijking meer vertonen, evenals die van al het nageslacht. Met als gevolg een verandering van de menselijke soort, die heel wat sneller gaat dan de trage evolutie. Een verandering die mij niet onwelgevallig in de oren klinkt, want door in te grijpen in ons DNA kunnen ziekte en lijden worden voorkomen. Daarnaast kan het ook ingezet worden ter verbetering van eigenschappen. Ik zal de belangrijkste argumenten^[3] van de tegenstanders van GM proberen te weerleggen en betogen dat *niét* ingrijpen in ons DNA ter voorkoming of genezing van ernstige ziektes, indien veilig, immoreel is. En dat de mogelijke mensverbetering door GM ook minder weerstand zou moeten oproepen dan dat ze nu doet.

Wél voor god spelen

De introductie van nieuwe technologie wordt, zoals vaak in de geschiedenis, kritisch ontvangen. Het is altijd goed na te denken over de gevolgen van nieuwe technieken, maar onze neiging om de negatieve gevolgen te benadrukken remt soms gewenste vooruitgang af. Alle luddieten ten spijt, die veelal handelen vanuit eigenbelang en angst – oorspronkelijk waren zij gewoon bang voor hun baan – is de techniek van genetische modificatie een vooruitgang voor de mensheid en zeker niet haar ondergang. Tegen iedereen die zegt dat we niet voor god mogen spelen, zou ik zeggen: laten we dat alsjeblieft wel doen om zodoende te herstellen wat verkeerd is gegaan. Want wat heeft die zogenaamde god er een enorme janboel van gemaakt. De wereld is vol lijden. We kunnen actief ingrijpen dus waarom zouden we ons erbij neerleggen dat we zijn zoals we zijn. Tenslotte doen we dat nu ook niet. Ziekte willen we genezen en lijden willen we tegengaan. Dat proberen we al sinds mensenheugenis. En dat is goed. Er valt wat voor te zeggen dat lijden bij het leven hoort, want om tot een volhardend, empathisch mens uit te groeien, is lijden onontbeerlijk. Het creëert doorzettingsvermogen, veerkracht en begrip voor de ander die ook

lijdt. Maar dan wel graag lijden met mate. Iemand met clusterhoofdpijn wordt gek van de soms dagelijks terugkerende aanvallen en heeft soms nog maar één wens: dat het lijden stopt, ongeacht hoe. Dan moet je na een zo een hoofdpijnaanval niet aankomen met een preek over de zin van lijden. Oké, moeder Theresa dacht daar anders over, al gold dat wel alleen voor anderen; zelf liet deze schijnheilige zich bij pijn maar al te graag verdoven.

Hoofdpijn bestrijden we met een tabletje, een gebroken been zetten we, een tumor behandelen we, evenals een depressie. Met altijd in het achterhoofd de afweging of de baten van het medicijn of de therapie opwegen tegen de nadelen. Erfelijke aandoeningen, zoals de ziekte van Huntington, veroorzaken voortdurend, ernstig lijden, zijn ongeneeslijk, en verkorten het leven aanzienlijk. Patiënten mogen blij zijn als ze veertig worden. Indien er een mogelijkheid is deze ziekte tegen te houden, moet die worden aangegrepen. De ontwikkelingen op het gebied van CRISPR-Cas9 gaan snel; zodra het veilig kan worden ingezet en de eventuele risico's te verwaarlozen zijn, is de opbrengst zo groot dat het argument het niet in te zetten wel heel zwaarwegend moet zijn. Het is wenselijk in te grijpen in de natuurlijke gang van zaken, zeker als die gang een lijdensweg wordt. Als we een ellendig lot kunnen keren, moeten we dat proberen.

Ziekte als essentie

Is het zo een zwaarwegend argument tegen het modificeren van ons DNA, dat een ziekte of afwijking deel uitmaakt van iemands identiteit en iemand uniek maakt, en daarom de genetische opmaak moet blijven zoals die is? In deze gedachtegang is het juist de ziekte of handicap die een persoon vormt en bepaalt.

Natuurlijk kan ziekte kracht geven en leert het creatief om te gaan met tegenslag. Tijdens een interview met een Gilles de la Tourette patiënt werd gevraagd of ze liever geen Gilles de la Tourette had gehad. Het verrassende antwoord van de vrouw was dat zij na jarenlange strijd tegen de aandoening, nu vrede had met wie ze was en ook niet anders had willen zijn. Dat kan. Maar... had zij niet liever níet die hele strijd gevoerd? Nu de strijd is gestreden, is acceptatie mooi. Maar de vraag is, of zij ook vóórdát de strijd werd aangegaan, vóórdát er sprake was van een diagnose, ervoor zou hebben gekozen met Gilles de la Tourette te leven. Zouden de meeste mensen het niet prefereren te worden geboren zonder het vooruitzicht op een jarenlang te voeren strijd tegen lijden, hoe vormend deze ook kan zijn? Een mens kan zich immers ook vormen zonder langdurig ernstig te lijden.

Vaak wordt gedacht, soms terecht, dat iemands gebrek leidt tot exceptionele daden. De Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt was wellicht geen president geworden als hij geen polio had gehad. Zelf beweerde hij dat zijn ziekte een grote rol heeft gespeeld in zijn karaktervorming. Tja... dat doet elke ernstige ziekte of handicap, maar is dat goed? Het lijkt mij dat er hier sprake is van de neiging om ziekte een waardevolle betekenis te geven, voor zichzelf of voor anderen. Roosevelt had er het beste van gemaakt, maar had hij niet liever geen polio gehad? De omstandigheden accepteren en er het beste van maken, is wijs. Maar dat is wat anders dan de omstandigheden ook wensen. En wie zegt mij dat Roosevelt niet eerder on-

danks, dan dóór de omstandigheden er het beste van heeft kunnen maken? Naar mijn weten zijn er heel wat grote presidenten geweest zonder polio of andere ernstige afwijking of handicap. Daarnaast, wat wellicht gold voor Roosevelt, gold niet voor al die andere poliopatiënten, die nooit verder gekomen zijn dan een suffige baan en een marginaal bestaan, zoals de meeste 'gezonde' mensen. Zou een ouder die een poliovacinatie afwijst voor zijn kind, in de overtuiging dat polio het karakter positief ontwikkelt en tot grote daden kan leiden, goed handelen? Natuurlijk niet. Kinderen zijn beter af zonder polio. Waarmee ik niet zeg dat poliopatiënten of mensen met een afwijking of ziekte minderwaardig zijn. Maar wel dat zij beter af zouden zijn indien ze niet zo waren geboren. Voor wie dit betwist een gedachte-experiment: stel dat u had kunnen kiezen hoe ter wereld te komen, zou u dan ervoor gekozen hebben met een ziekte of afwijking geboren te worden?

Het dove echtpaar dat bewust koos voor een doof kind omdat zij hadden ervaren dat de kwaliteit van leven niet per se ernstig in het geding is voor een doof persoon, zou gelijk kunnen hebben. Maar doofheid is evenals polio van een andere orde dan de ziekte van Huntington. Natuurlijk kan voor ouders met een gehandicapt kind dat kind evengoed de zin van hun bestaan zijn, zoals soms het geval is bij ouders met een niet-gehandicapt kind. Maar het is moreel verwerpelijk een kind geboren te laten worden dat ernstig, uitzichtloos zal lijden tijdens het leven, omdat het de zin van het bestaan van de ouders zou zijn. Er is een verschil tussen een al geboren kind dat alles betekent voor de ouders en het nog niet geboren kind dat, ondanks een te verwachten miserabel leven, tot stand wordt gebracht om alles te gaan betekenen voor de ouders. In het eerste geval wordt getracht het beste te maken van een niet-ide-

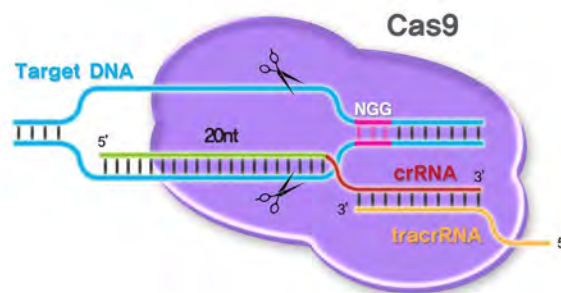
ale situatie, in het tweede geval is het kind louter een middel dat betekenis moet geven aan het leven van de ouders.

Het is niet de vraag of ouders kunnen houden van hun zieke kind, vanzelfsprekend is dat ze dat wel kunnen. Maar het gaat erom, dat indien ouders weten dat hun kind grote kans heeft met een genetische afwijking te worden geboren die gepaard gaat met ernstig lijden en een zorgwekkend lage levenskwaliteit, zij ervoor kunnen kiezen het kind niet geboren te laten worden. Vraag blijft dan wel waar de grens ligt tussen ziektes die we wel mogen 'repareren' en die niet daarvoor in aanmerking komen. Een belangrijk debat, dat regels en criteria doet ontstaan die met de tijd kunnen veranderen. Trouwens, het mogelijk maken van GM betekent niet dat ouders er gebruik van moeten

maken. Tenslotte is het moment ook aan de ouders om bijvoorbeeld via pre-implantatie-genetische diagnostiek (PGD) te weten te komen of hun nageslacht erfelijk belast is. Vervolgens kunnen ze er dan voor kiezen het kind niet geboren te laten worden. In Nederland is zelfs de prenatale test op het syndroom van Down al in het basispakket opgenomen, waarna 85 procent van de foetus-sen met het syndroom van Down wordt geaborteerd. Het selecteren van embryo's is al toegestaan, het daadwerkelijk ingrijpen in het DNA van een embryo nog niet. Als de samenleving al lijkt te bewegen naar het voorkomen van kinderen met deze afwijkingen lijkt het een logische stap veel ernstiger lijden ook te willen uitbannen door middel van GM.

Schuivende verwachtingen

Er is de angst dat in een samenleving waar prenatale testen en straks wellicht GM de norm zijn geworden, het onbenut laten van deze mogelijkheden als immoreel wordt gezien. Ik denk dat dit in sommige gevallen niet zal gebeuren en in de gevallen dat het wel gebeurt, lijkt het me niet misplaatst. Het tot op zekere hoogte kunnen bepalen van hoe je kind wordt geboren heeft gevolgen. Een ervan kan zijn dat verwachtingen vanuit de samenleving ten opzichte van ouders en hun verantwoordelijkheden verschuiven, evenals onze kijk op mensen die niet binnen de norm vallen. Hoe meer het mogelijk wordt kinderen 'gezond' op de wereld te zetten, hoe meer mensen hun toevlucht daartoe nemen, des te minder afwijkende kinderen. Het zal de manier waarop nu wordt aangekeken tegen gehandicapte kinderen kunnen veranderen en de druk op ouders kunnen vergroten een kind niet te nemen. Het verwijt kan komen dat ze hun kind geboren hebben laten worden terwijl het veel zorg nodig zal hebben en weinig zal bijdragen. Critici van GM vrezen dat dit zal leiden tot een afnemend begrip en respect voor gehandicapten en zieken, en dat de mensen die wel geboren worden een gevoel van ongewenstheid zullen ervaren. De ervaring wijst echter anders uit. De laatste honderd jaar is het aantal kinderen met ernstige afwijkingen afgenomen. Tegelijkertijd is er meer aandacht voor invaliden en gehandicapten dan ooit tevoren (nog niet genoeg), naast de steeds uitgebreidere mogelijkheden voor gehandicapten om volwaardig mee te draaien (neem alleen al de prominent aanwezig doventolk in de media), zijn er zelfs Olympische Spelen voor gehandicapten. Heeft het feit dat mensen nu in zekere mate kunnen kiezen wat voor een kind ze willen, via bijvoorbeeld prenatale diagnostiek, geleid tot een miskenning van kinderen die afwijken van de standaard? Mij lijkt eerder het tegendeel het geval. Als iemand met cijfers kan aantonen dat bijvoorbeeld de mensen die nu nog met het syndroom van Down worden geboren minder worden gerespecteerd dan pakweg vijftig jaar geleden – nogmaals, wat ik ernstig betwijfel – dan blijft het de vraag of dat zwaarder weegt dan het ongeluk dat wordt veroorzaakt door deze afwijkingen. Want of iemand nu doof is, of verstandelijk beperkt; het blijft, ondanks de mogelijkheid een gelukkig leven te leiden, te prefereren niet doof te zijn en niet verstandelijk beperkt.

En dit geldt al helemaal in het geval van ernstige ziektes die enorm lijden veroorzaken. Het zou toch ridicul zijn niet te verhinderen dat er kinderen met Huntington worden geboren omdat dit zou leiden tot een afname van waardering en begrip voor mensen met deze ziekte? Laten we indien mogelijk de ziekte volledig uitbannen. Dat het gevolg kan zijn, dat de ouders die er wel voor hadden kunnen kiezen ernstig lijden te

voorkomen, maar dit niet deden, verwijten kan worden gemaakt, lijkt me geen plausibel argument. Omdat het een terecht verwijt is.

Uniformiteit

Een ander argument tegen GM is het diversiteitsargument. Soorten, ook de menselijke, floreren bij diversiteit in de genenpool. Maar betekent de afname van 'defecte' genen een onwenselijke afname in diversiteit? Als we nu gericht ingrijpen en er over pakweg vijftig jaar geen mensen meer met Huntington worden geboren, is dit geen grove inbreuk op de diversiteit, zoals ook het verdwijnen van polio niet heeft geleid tot verzwakking van onze soort. Wel is het zo dat, zodra we GM niet alleen inzetten voor therapeutische doeleinden maar ook voor 'verbeteringen', de soort minder divers kan worden. Maar indien we de keuze hebben straks grotendeels ons kind te ontwerpen, hebben we dan allemaal dezelfde voorkeur? Er wordt altijd van uitgegaan dat, als we GM toestaan ter voorkoming van ziektes, we straks ook mensen gaan ontwerpen naar ons ideaalbeeld. Maar dat beeld verschilt per cultuur.

Maar vooralsnog is het veel te vergezocht dat GM gaat worden ingezet als mensverbetering. Niet alleen is de techniek daarvoor nog verre van toereikend maar we zijn ook al lang en breed aan het nadenken over waar de grens zou moeten liggen. En dat is (voorlopig) bij therapeutische verbetering ter voorkoming van ernstige ziektes c.q. lijden. Waarbij we moeten bedenken dat de grens niet altijd even helder is. Het uitschakelen van ziekmakende genen is ook een vorm van verbetering en als lijden het doorslaggevend argument is zou er zelfs kunnen worden beargumenteerd dat het hebben van weinig intelligentie ook lijden veroorzaakt. Maar dat we geen duidelijke grens kunnen afbakenen betekent niet dat we geen grens moeten trekken. Sommige grenzen zijn beter verdedigbaar dan andere en het is goed verdedigbaar dat een ziekte die lichamelijk en geestelijk lijden veroorzaakt en die het leven met tientallen jaren bekort, wel in aanmerking komt voor genetische modificatie, en het hebben van een geringe lengte, weinig spiermassa, een ongewenste kleur ogen, of een lager IQ dan gemiddeld, niet.

Een ziekte voorkomen die uitzichtloos en haast ondraaglijk lijden veroorzaakt, is een morele plicht. De grens kan getrokken worden en de verdergaande maatschappelijke discussie over GM, de ervaringen van patiënten en artsen, de toekomstige jurisprudentie en de wetenschappelijke ontwikkelingen zullen dan bepalen in hoeverre we de grenzen wel of niet gaan verleggen. Wanneer de GM van embryo's veilig kan worden toegepast, zonder bijvoorbeeld een te groot risico op ongewenste effecten op wél goede genen, dienen we het dan tegen te

houden op basis van eventuele ongewenste toekomstscenario's? Hadden we het wel moeten verbieden omdat mensen onder de wielen van een koets vermorzeld kunnen worden of er later zelfs ermee geradbraakt werden? Elke technologie heeft ongewenste gevolgen en kan misbruikt worden. Maar die gevolgen en het eventuele misbruik zijn op zich nooit voldoende reden voor een verbod. Ze moeten worden afgewogen tegen de voordelen en in het geval van GM zijn die groter en wegen die zwaarder dan de nadelen. Het uitsterven van een ongeneeslijk ernstige, erfelijke ziekte waardoor veel lijden tot de verleden tijd zal behoren is een haast niet te overtreffen troefkaart.

Ongelijkheid

Tot slot, het voor sommigen doorslaggevende argument tegen ingrijpen in ons DNA: het ongelijkheidsargument. Een argument dat op het eerste gezicht overtuigt. Mensen worden geboren met allerlei ongelijkheden. Van fysieke, zoals aanleg voor obesitas of kaalheid, tot mentale, zoals intelligentie of aanleg voor psychoses. Ze worden ook geboren in ongelijke omstandigheden, de een in een rijk westers land, de ander in een krottenwijk in Azië, de een met liefhebbende ouders, de ander is al snel wees. Verschilt het modifieren van onze genen veel van deze al door het lot bepaalde ongelijkheden? Ook als de inzet van GM duur is en alleen bereikbaar zal zijn voor een select groepje rijken verschilt het niet veel van andere ongelijkheden veroorzaakt door sociaal-economische omstandigheden. Denk aan de toegang tot goed onderwijs, goede zorg en gezonde voeding en schoon drinkwater. Maar, zo luidt het argument, waarom zouden we aan de al bestaande ongelijkheden er nog één toevoegen, dermate ingrijpend dat het gevaar reëel is dat er samenlevingen ontstaan waarbij een kleine minderheid van geprivilegieerden al vanaf hun geboorte een voorsprong heeft die ook nog eens wordt doorgegeven aan hun nakomelingen, met als gevolg een kloof die vele malen groter zal zijn dan de huidige, al bestaande kloof. Maar net zoals bij de huidige, haast onuitroeibare, ongelijkheden moeten we erop blijven toezien dat de inzet van GM rechtvaardig kan worden verdeeld. Neem het huidige onderwijs. Idealiter is onderwijs toegankelijk voor iedereen. Een democratische, rechtvaardige samenleving wil niemand uitsluiten van primair onderwijs. Vervolgens gaan natuurlijke gaven, niet gelijk verdeeld, een rol spelen. Maar het probleem is niet dat meer begaafde mensen hoger onderwijs krijgen maar dat mensen niet de mogelijkheid hebben hun gaven te ontwikkelen. De mogelijkheid je te ontplooiën moet voor elke burger gelijk zijn. Niet zelden gaat dat mis. Van vooroordelen die leiden tot te lage schooladviezen tot bijles voor kinderen van ver-

mogende ouders. Maar schaffen we daarom het onderwijs af? De GM die ouders zouden willen toepassen om hun nakomelingen lijden te besparen moet toegankelijk zijn voor alle burgers. Dat dit moeilijk valt te realiseren betekent dat er goed moet worden nagedacht over regelgeving en financiële compensatie, maar niet dat GM zou moeten worden verboden.

Morele plicht

Embryo's genetisch modifieren ter voorkoming van ernstige erfelijke ziektes komt met belangrijke restricties en vragen. De inzet van de techniek moet proportioneel zijn, de baten moeten hoger zijn dan de lasten, en veiligheid voor alles. De vragen waar we over moeten blijven nadenken, hangen onder meer samen met een gelijke verdeling, financiering, verantwoordelijkheid en het altijd gevreesde hellende vlak. Want als ouders kinderen kunnen kiezen zonder het gen van een erfelijke ziekte, gaan ze straks dan niet ook kinderen willen met betere cognitieve vaardigheden? Zoals gezegd, een nog niet realistisch toekomstscenario, maar nu al nadenken over de regels en de te stellen grenzen is wel noodzakelijk. Laten we ons ondertussen ook afvragen waarom het erg zou zijn als er in de toekomst mensen worden geboren met eigenschappen die het vooruitzicht op een beter leven waarschijnlijker maken. Waarschuwen voor Frankenstein-scenario's, voor de menselijke hoogmoed, en voor Huxleyaanse samenlevingen is retorisch sterk, maar niet altijd even doordacht. Zoals alles kan de techniek van GM worden misbruikt, in verkeerde handen vallen of leiden tot ongewenste ongelijkheden. Dat betekent niet dat we moeten verzuimen het in te zetten ter voorkoming van vreselijk lijden, wel dat we goed moeten blijven nadenken over het gebruik ervan. Maar dat geldt voor elke technologie, van hamer tot vaccin, van bom tot pil. De huidige toegepaste techniek van embryoselectie is een nuttig middel dat veel lijden voorkomt. De nieuw toe te passen techniek waarbij we embryo's repareren door middel van GM is een grote stap vooruit voor de menselijke soort, en het is onze plicht deze techniek, op verantwoorde wijze, in te zetten daar waar vreselijk lijden kan worden voorkomen.

[1] Voor een heldere uitleg: <https://biotechnologie.rivm.nl/CRISPR-Cas>

[2] Voor details verwijs ik naar de vele literatuur op dit gebied maar voor de bestek van dit betoog zou dat veel te uitgebreid zijn.

[3] Er zijn vele argumenten tegen maar ik meen de meest belangrijke te hebben gekozen, op basis van de door mij gelezen literatuur. Een uitputtende lijst kan ik vanzelfsprekend niet geven.

Theologie van mijn jeugd

Anton van Hooff

‘De Grieken hadden veel goden, maar wij hebben er maar drie.’ Dit was het antwoord op de ‘denkvraag’ waarmee ik een proefwerkje mythologie voor gymnasium 2 afsloot. De leerling, met hervormde achtergrond, had zich het leerstuk van de Drie-eenheid niet volkomen eigen gemaakt. Het is ook knap moeilijk: een God de Vader die een even goddelijke zoon heeft die ook even eeu-

Credo

In mijn missaal, dat ik kreeg bij de plechtige hernieuwing der doopbeloften op twaalfjarige leeftijd, staan de gebeden en gezangen in het Latijn, geflankeerd door een doorgaans barre Nederlandse vertaling. Naarmate ik als gymnasiast vorderingen maakte in de oude taal, drong ik steeds beter door in dat soms vreemde Kerklatijn. Je moest toch wat

doen om door de uren stilzitten in de kerk heen te komen. De geloofsbelijdenis, het *Credo* dat ik nog steeds helemaal uit het hoofd kan zingen, was mijn favoriet: ‘Ik geloof in één God, *Credo in unum Deo*’. Hé, dat was al vreemd. Had ik niet geleerd dat het werkwoord *credere* steeds met de derde naamval ging? Het zou dus moeten zijn: *Credo uni Deo* of anders *Credo unum Deum esse*, ‘Ik geloof dat er één God is (geloof er één God te zijn). Even verderop wordt dan ook het geloof betuigd ‘in één Heer Jezus Christus, eniggeboren zoon Gods, uit de vader geboren vóór alle eeuwen. God uit God, Licht uit Licht, ware God uit ware God, geboren, niet geschapen, wezensgelijk aan Vader.’ Dat

‘wezensgelijk’ zorgt in het Latijn voor de tongbreker *consubstantialem*. Er waren namelijk vervloekte ketterse geweest die beweerden dat Jezus als zoon toch een pietsje minder god was dan de vader. Helemaal fout natuurlijk. Trouwens heel wat formuleringen moesten de scheurmakers de mond snoeren. Griekse filosofische denkpatronen en vocabulaire reikten mallen aan om de dogma’s vorm te geven. Dan volgt in barbaars Latijn dat Jezus door de Heilige Geest ‘beveleed’ is uit de maagd Maria (*Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine*). Zo is die Jezus uit de hemelen neergedaald en mens ge-

worden. O ja, laten we die Geest niet vergeten. We waren begonnen met ‘Ik geloof’. Dat pakken we weer op met ‘En in de Heilige Geest, Heer en ‘levensmakend’, in een andere ‘Latijnse’ tongbreker met drie bijna gelijke lettergrepen: *vivificantem*. Hij wordt gelijkelyk met Vader en Zoon aanbeden en verheerlijkt, dus niet beweren dat-ie er maar een beetje bijhangt.

Deze theologie ging de woestijn-goeroe Mohammed boven de boeren. Zijn volgelingen mogen daarom maar in één god geloven. Jezus is niet meer dan de laatste profeet vóór hem. Over de maagdelijkheid van Maria wordt in de Koran daarentegen breed uitgeweid. Hier blijkt Mohammed besmet te zijn door de Marialeer, die zich vooral bij ketterse christenen had ontwikkeld.

Zelf theologiseren

Bij deze zinnen van de officiële geloofsbelijdenis sloeg mijn jeugdig brein op tilt. Zo kwam het dat ik al heel vroeg besepte dat religieus denken van een andere orde was dan gewoon je verstand gebruiken. De gedachten verpakken in een overvloed van vage woorden was kenmerkend voor effectief theologiseren, begreep ik alras. In dit bewustzijn gaf ik altijd heel lange antwoorden op vragen bij godsdienstproefwerken. Daarvan had de leraar niet terug – waarschijnlijk las hij ze niet af. Onveranderd haalde ik hoge cijfers voor zijn vak.

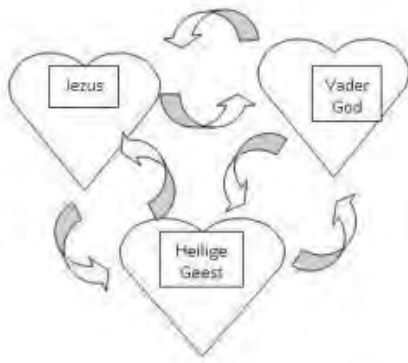
Een keer zat ik ernaast. Het ging om het huwelijk als sacrament. Terwijl de protestantse ketterse alleen doop en avondmaal als zodanig erkenden, hadden ‘wij’ er maar liefst zeven. Ze waren eigenlijk allemaal door Onze Lieve Heer – Jezus van N. – ingesteld. Dus luidde de vraag: Wanneer heeft Jezus het sacrament van het huwelijk ingesteld? Ik moest diep delven in mijn brein om een antwoord te vinden, maar opeens schoot mij te binnen dat Jezus aan het kruis hangend iets tussen moeder Maria en apostel Johannes had geregeld. Toen moest Hij dat sacrament hebben bezegeld! Achteraf bleek het toch wat anders te liggen. Jezus had

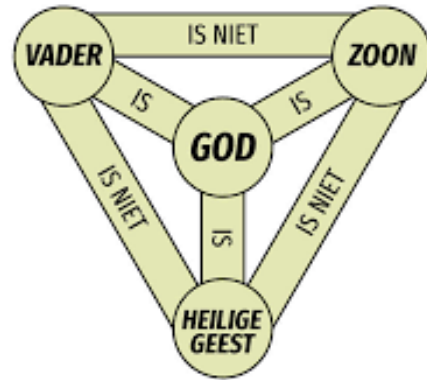
Maria en Johannes onder het kruis

wig is. En dan heb je nog als derde in het verbond de Heilige Geest.

Mijzelf als jongen was de zaak ook niet echt helder. De parochiegeestelijke, die in de hoogste klas van de lagere school godsdienstles kwam geven, verdoofde eerst alle doordenen door te verklaren dat het uiteindelijk om een geloofsmysterie ging dat we maar hadden te accepteren. Maar hij probeerde het toch een beetje bevattelijk te maken: ‘Als je drie lucifers tegen elkaar houdt en ze aansteekt, krijg je één vlam. Zo hebben we één God in drie personen. Snappen jullie?’ Nou eigenlijk niet.

Zo zit het met de Drie-eenheid

Of zo

tot zijn moeder gezegd: 'Vrouw zie daar uw zoon' en tot Johannes: 'Ziedaar uw moeder' (Joh.19:25-27).

Het vermogen om creatief te theologiseren was in elk geval vroeg bij mij aanwezig. Ik was zo'n brave jongen dat de geestelijke in de biechtstoel mij na het verge-

ven van mijn pekelszonden vroeg of ik misschien niet roeping tot het priesterschap voelde. Wie weet hoever ik het daarin gebracht had?

Terzijde

De bedreigde vrijheid

Sicco Polders

Ik kom op een leeftijd dat ik begin te denken dat vroeger alles beter was. Deze gedachte stuit me tegen de borst. Vroeger verwijst hier namelijk altijd naar de *eigen* jonge jaren, maar zou net zo goed betrekking kunnen hebben op de middeleeuwen of het neolithisch tijdperk. En dan lijkt mij het heden te prefereren. En wat wordt bedoeld met 'beter'? Het is beter dat er meer mensen in goede gezondheid lang kunnen leven, maar... is het beter dat er meer mensen zijn? Mijn idealisering van het verleden wordt in toom gehouden doordat ik beseft dat het gevoel dat de zaken slechter gaan niet altijd conform de feiten is. Al het nieuws over 'steekincidenten' en liquidaties bezorgt mij een gevoel van onveiligheid, maar uit de cijfers blijkt dat de criminaliteit niet is gestegen. Al ligt ook dat genuanceerder: er is minder misdaad, maar deze is wel harder en wordt gepleegd door steeds jongere daders.

Maar hoe zit dat met de veiligheid van politici en publieke figuren, van wie ik denk dat die vergeleken met vroeger, laten we zeggen sinds de Tweede Wereldoorlog, is afgenomen. Is het daadwerkelijk zorgwekkend hoeveel ernstige bedreigingen zij moeten ondergaan? Ik ben bang van wel. De beveiliging van politici is geen uitzondering, eerder de norm. Zo is het verbale geweld tegen lokale bestuurders flink toegenomen. Een op de drie krijgt te maken met bedreigingen, soms zo ernstig dat er moet worden ondergedoken om erger te voorkomen. Nodeloos te melden dat dit de democra-

tische besluitvorming frustreert. Dat verwarde burgers een grens overgaan valt te overzien, maar de invloed die criminelen afdwingen door te dreigen met geweld wanneer het beleid hen niet bevalt, is een ernstige aantasting van de vrijheid van ons allen. En dan heb ik het nog niet over de steeds gevaarlijker omstandigheden waaronder journalisten moeten werken.

Het lijkt erop dat deze situatie normaal gevonden wordt. In politiek Den Haag blijft het namelijk onrustbarend stil. Verder dan hier en daar een verontwaardigd statement komen ze niet. Waarbij ze vergeten dat het hier gaat om de bescherming van het fundament van de samenleving. Een samenleving die alleen goed kan functioneren als in alle vrijheid besluiten genomen kunnen worden, beleid kan worden gevoerd, en onderzoek kan worden gedaan.

Dieptepunt voor mij was dat Jaap van Dissel, de directeur van het RIVM, beveiligd moest worden na ernstige doodsb bedreigingen. De oorzaak van deze tendens is velerlei. Mensen kunnen het slechte nieuws niet aan en doden liever de boodschapper, of de anonimiteit van sociale media filtert hun felle emoties niet, of men voelt zich een machteloze speelbal van de overheid en allerlei instanties, en vanuit een diep wantrouwen en een jarenlang opgekropte woede, wordt een grens overgegaan. En zo zijn er vast meer oorzaken. Ook ik heb de oplossing niet, maar als we niet structureel gaan nadenken over het waarom van deze ontwikkeling en over de wijze waarop we het tij kunnen keren, zal binnenkort de voor ons nu nog vanzelfsprekende vrijheid op allerlei fronten teniet zijn gedaan.

Doodserieus uitgelachen

Satire gecancelled

Floris van den Berg

Als je vindt dat humor niet mag kwetsen, moet je hem afschaffen. Arthur Umbgrove

In 1736 publiceerde de Franse *philosophe* Voltaire een satirische roman over de islam, *Le Fanatisme ou Mahomet le Prophète*. Wellicht zou het boek van Voltaire verplicht op de leeslijst van middelbare scholen moeten staan. Satire bedrijven is en blijft gevaarlijk, vooral als het gaat om het op de hak nemen van moslims. In 2020 wordt de Franse leraar Samuel Paty vermoord door een moslim omdat hij in zijn les op een middelbare school satirische cartoons over Mohammed had getoond. De Deense Mohammed-cartoons van Kurt Westergaard leidden tot een golf van geweld. De satirische roman *The Satanic Verses* van Salman Rushdie zorgde voor een islamitische vogelvrijverklaring door de Iraanse ayatollah Khomeini. Een, meer vergeten, zaak is een satire op de Nederlandse televisie in een programma van Rudi Carrell waarbij Khomeini op de hak werd genomen; deze leverde een rel op in de Nederlandse politiek uit angst voor geweld vanuit de islam. De moord op de redactie van het satirische cartoon tijdschrift *Charlie Hebdo* werd uitgevoerd door moslims vanwege de publicatie van cartoons over de islam.

Niet alleen door de islam, ook door de hypersensitieve gevoeligheid van de woke cultuur, liggen satire en zelfs vrolijke grappen onder vuur. Tram 1 van Den Haag naar Scheveningen had als ludieke naam Bikinilijn, maar een GroenLinks raadslid vond dat seksistisch. Dit gebeurde niet in 1965, maar anno 2021. Cabaretiers, cartoonisten en grappenmakers worden op sociale media aan de schandpaal genageld wanneer een uitlating niet voldoet aan de steeds scherper afgestelde gevoeligheid van de woke mensen. Dat is reden voor stand up comedian en maker van de satirische website *De Speld*, Arthur Umbgrove (1964), om een bloedserieus pamflet *De wederafbouw van de satire* (2021) te schrijven om in de bres te springen voor satire. Voor Umbgrove is humor niet alleen gewoon leuk, humor heeft volgens hem ook een belangrijke psychologische en sociologische functie: "Humor is het ventiel in een samenleving die altijd de neiging heeft zichzelf te serieus te nemen." (p. 17) Vrijheid en humor zijn volgens hem onlosmakelijk met elkaar verbonden. In autoritaire, laat staan totalitaire samenlevingen is er geen ruimte voor satire. Dictators laten niet de spot met zich drijven. Satire is een vorm van catharsis, reiniging. Satire verlicht de spanning. Satire biedt de mogelijkheid zaken aan de orde te stellen waar een taboe op ligt, satire kan kritiek leveren die verder gaat dan wat als sociaal betamelijk wordt gevonden: "Met een grap is het geoorloofd te zeggen wat anders niet gezegd mag worden. Met humor is het aanvaardbaar een gedachte te ventileren die eigenlijk niet

getolereerd wordt. Met satire is het mogelijk om onderuit te halen wat zichzelf heilig heeft verklaard." (p. 19)

Umbgrove vergelijkt satire met journalistiek: in beide gevallen gaat het om zaken aan de kaak stellen. Een satiricus is echter niet gebonden aan de regels van de journalistiek. De journalist daarentegen hoeft van zijn of haar kant de lezer niet aan het lachen te maken. Er is ook een mengvorm: het genre van de onderzoekssatire dat hier te lande zo succesvol wordt beoefend door Arjen Lubach met zijn programma *Zondag met Lubach*. Hij combineert onderzoeksjournalistiek met humor. Juist omdat hij grappen maakt kan hij verder gaan in zijn kritiek dan een journalist.

Cabaretiers zijn de opvolgers van de middeleeuwse narren. Een nar was een komiek in dienst van de koning en had het privilege om met grappen kritiek te leveren op de koning. De nar vormde geen bedreiging voor zijn macht en daarom hoefde de koning de kritiek van de nar niet te bestraffen. Humor is een middel voor de nar om weg te kunnen komen met wat hij eigenlijk de koning niet voor de voeten mag werpen.

De overgevoeligheid voor door social justice warriors (sjws) of woke warriors als politiek incorrect beschouwde uitingen herintroduceert het taboe in de samenleving. Sinds de studentenrevoluties van de jaren zestig van de twintigste eeuw is het taboe verdwenen: de vrijheid van expressie kon zich uitleven. Met het uit de VS overgewaaid woke gedoe van hysterische reacties op zogenaamd politiek incorrecte uitingen komt het taboe weer terug. Het is moeilijk te bevatten dat die nieuwe censuur deels wordt afgedwongen door (links)progressievelingen – uit dat kamp kwam eerder het verzet tegen het taboe. Umbgrove spreekt over 'wederafbouw' van de vrijheid om je zonder taboes te uiten.

Het is een vreemd pact (en met een pact bedoel ik een overeenstemming over een standpunt tussen schijnbaar tegenstrijdige ideologieën) dat onmogelijk rationeel te begrijpen is. Maar ook zonder dat het begrijpelijk is, is het belangrijk om dit pact te onderkennen. Het pact is dat tussen moslims en sjws. De sjws kiezen nogal eens de kant van de moslims wanneer die roepen dat er sprake is van belediging van hun religie. De kritiek, al dan niet satirisch, op de islam wordt gekarakteriseerd als islamofobie of islamhaat. Door kritiek zo te noemen wordt deze afgeserveerd en wordt niet gekeken naar de argumenten. Ook kiezen sjws nogal eens de kant van moslims wanneer het gaat over de bedekking van de vrouw en hoe die getolereerd en gefaciliteerd kan worden. En zo kan het komen dat linksprogressieve feministen opeens een hoofddoek en verdere verhulling verdedigen.

"Als je vindt dat humor niet mag kwetsen, moet je hem afschaffen." (p. 48) Aldus Umbgrove. En dat is pre-

cies wat de woke warriors en orthodoxe gelovigen willen. Met totalitaire ideologieën valt niet te spotten en niet te lachen. Humor, satire, kritiek, uitingen van expressie die anderen onwelgevallig zijn, zijn een kenmerk van een open samenleving met ruimte voor individuele vrijheid. Als je rekening moet houden met de mogelijkheid dat iemand aanstoot neemt aan wat jij doet of zegt (of juist niet zegt), dan is dat het einde van de open samenleving en komen we terecht in een gesloten samenleving.

De gruwelijke totalitaire samenlevingen in de greep van fascisme, nazisme, communisme, theocratie (Iran) van de twintigste eeuw, werden gedreven door collectivistische ideologieën. In onze huidige open samenleving van de liberale democratie lijkt het erop alsof door een cultuurstrijd de samenleving van onderaf gesloten wordt: er is een constante push met kleine stapjes die stuk voor stuk onschuldig lijken, om tegemoet te komen aan de luide eisen van woke warriors en moslims waardoor de open samenleving zich langzaam sluit. Het is een langzaam proces dat je haast niet ziet. Maar als de samenleving zich sluit is de weg terug haast onmogelijk: de gesloten samenleving zonder vrijheid van het individu is immers gemeengoed in de geschiedenis. De open samenleving is de uitzondering. Door een foutieve interpretatie van wat vrijheid inhoudt – namelijk het stupide idee dat je nooit anderen mag kwetsen – wordt het ideaal van vrijheid van expressie, zoals Mill in *On Liberty*, uiteenzette, onderuitgehaald.

Umbgrove lijkt een verdediger te zijn van de vrijheid van expressie, inclusief de mogelijkheid dat mensen gekwetst worden, maar dan komt hij met wat hij de 'gouden regel van satire' noemt, dat je wel naar boven mag trappen, maar niet naar beneden, want "dan wordt het al snel pesten" (p. 52). Wat bedoelt hij precies met 'naar beneden'? Houdt het soms in dat je als witte cabaretier geen grappen mag maken over Marokkanen of moslims? Mag je als hetero geen grappen maken over homo's? Mag je

geen grappen maken over tokkies uit de sociale onderklasse? Hoelang mag je nog grappen blijven maken over de katholieke kerk omdat die in snel tempo marginaliseert? Volgens mij moeten cabaretiers geheel vrij zijn in waar zij grappen over maken – ook foute grappen. Mensen kunnen zelf beslissen of ze naar een conference komen. En recensenten kunnen de foute grappen bekritisseren, als ze dat willen. Maar het is een onnodige inperking om te stellen dat er geen grappen over gemarginaliseerden (of hoe je die dan ook wilt aanduiden) gemaakt zouden mogen worden. Hoewel Umbgrove een verdediger van de vrijheid van expressie, inclusief satire en de mogelijk om te kwetsen, zegt te zijn, is het bijgekomen vereiste om geen grappen over bepaalde groepen te maken, een zeer ernstige inperking – het is eigenlijk precies de inperking die zowel de woke warriors als de religieus fundamentalisten beogen.

Het lijkt wel of Umbgrove ziende blind is en niet beseft dat hij met deze spelregel de vrijheid van expressie om zeep helpt. Cartoons over de islam gemaakt door niet-moslims, kunnen volgens Umbgroves opvatting dus niet. Hij lijkt zelf mee te werken aan hetgeen hij zegt te willen bestrijden. Umbgrove is somber gestemd over waar het met de satire naar toe gaat in Nederland: 'Langzaam maar zeker sippelt de humor uit de samenleving; wat overblijft is een dorre laagvlakte waar weinig op groeit, behalve morele verontwaardiging en gekwetstheid.' (p. 72)

Peter Godfrey-Smith - *Buitengewoon bewustzijn* Enno Nuy

Als wij als bewuste wezens contact kunnen maken met koppotigen, komt dat niet door een gemeenschappelijke geschiedenis of natuurlijke verwantschap, maar doordat zich in de loop van de evolutie twee keer, parallel aan elkaar, hersenen hebben ontwikkeld. Dichter bij een ontmoeting met een intelligente

alien zullen we waarschijnlijk nooit komen. Geen ander brein verschilt echter zoveel van het onze als dat van een koppotige. Zeker is dat de oorsprong van het bewustzijn in zee ligt. De chemie van het leven is aquatische chemie. Wij redden het alleen op het land omdat we een grote hoeveelheid zout water met ons

meedragen. Veel van de evolutionaire ontwikkelingen die zich in de vroegste fasen voordeden en waaruit zintuiglijke waarneming, gedrag en samenwerking ontstonden, voltrokken zich dankzij het vrije verkeer van chemische stoffen in zee.

Eencelligen scheiden ook stoffen af die worden geproduceerd opdat

andere ze zullen waarnemen en erop zullen reageren: het allereerste begin van signaaloverdracht en communicatie. Wij bestaan uit cellen die met elkaar samenwerken en de overgang naar een meercellige levensvorm heeft meerdere keren plaatsgevonden. En bij vrijwel alle dieren vormt de chemische uitwisseling tussen een aantal cellen de basis voor een zenuwstelsel. Bij een deel van deze dieren heeft een concentratie van een groot aantal van dit soort cellen zich ontwikkeld tot hersenen. En in hersenen voltrekken zich chemische en elektrische processen. Waarom is een zenuwstelsel ontstaan? In eerste instantie voor het verbinden van perceptie en actie. Maar ook voor het uitvoeren of doen uitvoeren van een actie. Momenteel neemt men aan dat het eerste dier met een zenuwstelsel een kwalachtige was.

In het Cambrium gaat ieder dier een belangrijk onderdeel uitmaken van de omgeving van andere dieren. Poten, vinnen, klauwen, ogen en voelsprieten ontstonden. Vanaf dit punt in de evolutiegeschiedenis ontwikkelde het brein zich in reactie op andere breinen. Het oog was wel de meest revolutionaire ontwikkeling en met de toevoer van zintuiglijke informatie ontstaat de behoefte aan een complex intern verwerkingssysteem. Vermoedelijk was er eerst sprake van aaseters en daarna van predatie. Octopussen en andere koppotigen behoren tot de weekdieren. Schelpen zijn het antwoord van weekdieren op predatie. En door een schelp met gas te vullen kan een dier zich veel gemakkelijker en sneller voortbewegen. De koppotigen ontwikkelden zichzelf tot roofdieren door op te stijgen en hun poten te gebruiken om andere dieren te grijpen. Op enig moment heeft de octopus afstand gedaan van zijn schelp en zijn lichaam kan elke denkbare vorm aannemen. Het dier past door een gat ter grootte van zijn eigen oogbol. Sommige koppotigen werden intelligent en ontwikkelden een groot brein (rond vijfhonderd miljoen neuronen, net zo veel als een hond - de mens heeft er honderd miljard) Er zijn geen overeenkomsten tussen de hersenen van mensen en octopussen. De meeste neuronen zijn in hun armen, hun tentakels ondergebracht.

Heel opmerkelijk: bij een octopus loopt de slokdarm dwars door

het centrale brein. Dat lijkt een ontwerpfout. Als een octopus iets scherp eet dat door zijn slokdarm steekt, schiet dat scherpe voorwerp direct zijn hersens in. Daar zijn ook voorbeelden van aangetroffen. Meer dan bij gewervelden het geval is, ligt het zenuwstelsel bij een octopus verspreid door het lichaam. De armen hebben niet alleen tastzin maar kunnen ook ruiken en proeven. Ook bijzonder: een octopus heeft drie harten.

Waarnemen en handelen

Bewustzijn wordt voorafgegaan door receptief vermogen. Dat vermogen ontstaat op de een of andere manier uit de evolutie van waarneming en handelen. Ons handelen

heeft invloed op wat wij waarnemen. De route van handeling naar zintuig is niet dezelfde als de route van zintuig naar handeling. Veel van wat we doen, doen we om te sturen wat onze zintuigen zullen tegenkomen. Denk bijvoorbeeld aan een worm die zich terugtrekt als hij aangeraakt wordt; toch kan zo'n worm zich verplaatsen ondanks dat hij met elke verplaatsing in aanraking met een vreemde omgeving komt; de worm blijft in staat deze zelf teweegebrachte aanrakingen te neutraliseren; anders zou hij zich nooit kunnen verplaatsen. Als wij naar een stoel toelopen wordt die steeds groter, maar omdat wij veranderingen die voortkomen uit ons eigen handelen kunnen compenseren, blijven wij die stoel onveranderlijk als stoel zien. Dat verschijnsel heet perceptuele constantie. Vervolgens zijn organismen, althans dieren en dus ook mensen in staat tot het integreren van informatie stromen via verschillende zintuigen.

In een bepaald niet gemakkelijk hoofdstuk over witte ruis en bewustzijn maakt de schrijver een onderscheid tussen subjectieve ervaring en bewustzijn, blijken we over een werkgeheugen te beschikken, net als sommige andere dieren en leren we dat verschillende vormen van subjectieve ervaring zich meerdere keren hebben ontwikkeld, binnen verschillende evolutionaire takken. Octopussen hebben een complex actief lichaam met een groot zenuwstelsel. De octopus kent nadrukkelijk zoets als subjectieve ervaring. Soms doen octopussen aan wondverzorging, wat op het ervaren van pijn zou kunnen duiden. Maar helemaal duidelijk of zeker is dat niet.

Waarnemen en signaleren

De meeste koppotigen kunnen hun kleurenpatroon aanpassen aan hun omgeving maar de zee kat is hierin het meest geavanceerd. Ze doen dat door middel van chromatoforen en door verschillende reflecterende cellen in een hoe dan ook zeer gecompliceerd proces. Maar verbijsterend is de vaststelling dat vrijwel alle koppotigen kleurenblind zijn! Dat het een met het ander te combineren is blijkt een gevolg van het feit dat een octopus kan zien met zijn huid. Maar dat verklaart nog steeds niet hoe een kleurenblinde koppotige die slechts één type fotoreceptor heeft, toch zoveel kleuren kan aannemen. De functies van die kleuren, veronderstelt men, zijn camouflage en signalering.

Hoewel taal een belangrijk instrument van het denken is, is taal niet essentieel voor het ordenen van gedachten en taal is niet het enige medium voor complex denken. Innerlijke spraak en de schetsen en vormen waarmee innerlijke taal verbonden is (ons werkgeheugen) hebben grote invloed op de subjectieve ervaring. Niemand weet hoe oud taal is, misschien een half miljoen jaar, misschien jonger. Zeker is dat taal de loop van de menselijke evolutie heeft veranderd. Dieren hebben twee soorten van internaliseren meegeemaakt. In de eerste plaats bij het ontstaan van een zenuwstelsel waarbij waarneming en signalering werden geïnternaliseerd. In de tweede plaats bij het inzetten van taal als instrument van het denken. Buitengewoon lastige materie die Godfrey-Smith hier beschrijft. Bij de mens hebben

de subjectieve ervaring, (innerlijke) taal en tal van terugkoppelingslussen tot een complex brein geleid. Koppotigen hebben zich weliswaar in een andere richting ontwikkeld maar ook zij hebben een complex brein en zenuwstelsel.

Veroudering en voortplanting

Koppotigen worden niet oud. Een zeekat en een octopus leven maximaal twee jaar, alleen de reuzenkraak kan vier jaar oud worden. Ze vallen gewoon uit elkaar, om te beginnen verliezen ze armen en stukken vlees. Wat is het nut van hun relatief grote brein en enorme zenuwstelsel als ze maar zo kort leven? Met een groter brein kan een levend wezen meer leren maar waarom investeren in een leerproces als er geen tijd is om iets nuttigs met die informatie te doen? Koppotigen zijn het enige evolutionaire experiment met een groot brein buiten de gewervelden. Aldus Godfrey-Smith. Hier voltrekt zich het fenomeen veroudering. Als een klomp bacteriën, uiteindelijk ook een verzameling cellen, miljoenen jaren oud kan worden, waarom wordt de octopus dan niet ouder dan twee en de mens niet ouder dan honderd jaar? Het is het proces van selectiecriteria dat ervoor zorgt dat het verouderingsproces als het ware voorgeprogrammeerd lijkt. En natuurlijke selectie zorgt ervoor dat mutaties met een gunstig effect op jongere leeftijd en een schadelijk effect later in het leven zich zullen ophopen. Vandaar die indruk van voorgeprogrammeerd zijn terwijl wat zich afspeelt is: het verval is de prijs voor een eerder genoten voordeel. Deze redenatie gaat op voor organismen. Maar wanneer er sprake

is van koloniën, zoals bij zeeanemonen, gelden er andere regels. Een boom is noch een organisme, noch een kolonie maar eerder iets daartussenin.

Er zijn dieren, zoals de octopus, die semelpaar zijn, dat wil zeggen dat ze slechts één keer baren. Na een zwangerschap gaan de vrouwtjes dood. Andere dieren zijn iteropaar en baren vaker nakomelingen. Welnu, als een organisme vooral in de eerste levensfase risico's loopt en de overlevingskansen toenemen als ze ouder worden, dan is het nuttig en zinvol om zich meer dan eens voort te planten. Wanneer daarentegen het volwassen bestaan meer risico's met zich meebrengt, dan is het logisch alles op alles te zetten zodra het organisme geslachtsrijp is. Dat is precies wat er bij octopussen gebeurt. Godfrey-Smith: de levensduur van dieren wordt bepaald door het risico dat zij lopen dood te gaan als gevolg van externe oorzaken, door hoe snel zij de reproductieve leeftijd bereiken en door andere eigenschappen van hun leefwijze en omgeving. Het verdwijnen van de schelp bij koppotigen maakte een groter brein cq een enorm zenuwstelsel mogelijk maar maakte de dieren ook kwetsbaar voor roofdieren. De octopus reageerde met sluwheid en camouflage maar die gunstige eigenschap beschermt de octopus niet oneindig. Temeer daar een octopus zelf een roofdier is en zich dus in een gevaarlijke omgeving moet begeven om voedsel te vergaren.

Natuurlijk zijn ook hier weer uitzonderingen gevonden: een diepzee-octopus leeft een stuk langer omdat de lagere watertemperatuur zorgt voor een *slow motion* effect. Het uitbroeden van de jongen duurt ook veel langer waardoor ze al sterker en verder gevormd uit het ei komen. Dat levert uiteraard een evolutionair voordeel op.

Een fascinerend proces

Hoe het ook zij, het brein ontstond in zee. De oorsprong van het leven, het ontstaan van dieren, de evolutie van het zenuwstelsel en de hersenen en het ontstaan van complexe licha-

men die het de moeite waard maken een brein te hebben: dit alles vindt voor het eerst plaats in water. Godfrey-Smith: "Wie in de zee duikt, duikt in de ontstaansgeschiedenis van ons allemaal".

Een prachtig boek hoor, dit *Buitengewoon bewustzijn*. Maar een aantal hoofdstukken is bepaald niet gemakkelijk, met name daar waar de schrijver het proces van waarnemen en reageren op waarnemingen beschrijft. Dat zijn extreem gecompliceerde processen met oneindig veel checks and balances en terugkoppelingslussen. Knappe koppen die wegwijzen weten in al deze complexiteiten. En, laten we niet vergeten hoe fascinerend dat enorme proces is van leven dat uit dode materie ontstaat waarna onder water – dat staat vast – een evolutionair proces op gang komt dat tot de levensboom leidt zoals wij die nu kennen, tot een ongekende biodiversiteit inclusief ecosystemen waarbinnen het prooidier zich maximaal ontwikkelt om het roofdier te ontlopen en het roofdier zich maximaal ontwikkelt om het prooidier te verschalken. Behalve al die fascinerende details over de octopus en de zeekat vond ik met name de passages over veroudering razend interessant. En ofschoon een deel van de door Godfrey-Smith aangehaalde argumentaties (nog) (deels) speculatief zijn, lijkt het nu voorliggende beeld van het hoe en waarom van die verouderingsprocessen op zijn minst zeer plausibel. Juist door telkens melding te maken van eerdere theorieën en aannames maakt de schrijver bijna spelenderwijs inzichtelijk hoe dat proces van wetenschap bedrijven in zijn werk gaat.

Waarom ik geen martelaar word

Anton van Hooff

Mijn zojuist uitgekomen boek *Tirannenmoord. Van Caesar tot Hitler* toont grote sympathie voor een Brutus en een Georg Elser, mannen die hun wereld van een dwingeland wilden bevrijden.^[1] Geen begrip kan ik echter opbrengen voor de overtuigingsmoordenaars die uit ideologische overwegingen een aanslag plegen op wat in hun ogen een tiran is. Haast gretig nemen daders uit deze categorie de rol van martelaar aan.

Ze hebben in hun tunnelvisie een heel beperkt begrip wat een tiran eigenlijk is, terwijl er wel degelijk een aantal min of meer objectieve criteria zijn aan te wijzen. Door gaans komt de tiran door onwettige middelen aan de macht, meestal een staatsgreep of door het zich toe-eigenen van ongehoorde bevoegdheden, zoals in het geval van Caesar en Hitler. Dit kenmerk van de tirannie is door de fameuze Italiaanse rechtsgeleerde Bartolus van Saxoferrato (1314-1357) 'tirannie bij gebrek aan een rechtstitel', *ex defectu tituli*, genoemd.^[2] De dwingeland, met of zonder rechtstitel, kan zich echter ook als zodanig ontpoppen 'vanwege de uitoefening' (van zijn macht), *ex parte exercitii*, schrijft Bartolus in zijn monografie *Over de tiran (De tyranno)*. Vervolgens geeft hij een rubricering van typisch tirannieke wangedrag, zoals het liquideren van prominenten en intellectuelen, onderdrukken van vrij onderwijs en wetenschap, verbieden van verenigingen, gebruiken van spionnen en verklikkers, aanwakkeren van verdeeldheid, en militarisme (leidt de aandacht af en bezorgt de tiran trouwe troepen). Waarom moet ik nu opeens aan Poetin denken?

Het novum van overtuigingsmoordenaars

In de ogen van hen die een Willem van Oranje of Lincoln uit de weg ruimden, was het doelwit van hun aanslag hoe dan ook een tiran. Zo'n overtuiging kan tot ernstige blikvernaauwing leiden. Wat was er tirannieke aan keizerin Elisabeth ('Sissi') van Oostenrijk,

die op 10 september 1898 aan het Meer van Genève door de Italiaanse anarchist Luigi Lucheni met een fijne vijl werd neergestoken? Haar dood is wel de meeste zinloze in de golf van anarchistische moorden van rond 1900. Het waren in het bijzonder Italiaanse anarchistinnen die toen a a n s l a g e n pleegden op ko-

ningen en presidenten. Soms werden ze gedreven door nationalistische sentimenten, maar ook vaak meenden ze de zaak van sociale gerechtigheid te dienen. Een gruwelijke misrekening natuurlijk, want moderne koningen en nog meer presidenten zijn inwisselbaar. En meer gelijkheid of vrijheid bereikten ze niet. Integendeel, de overheid eigen-

Op deze middeleeuwse prent wordt rechts Brutus door zijn vrouw Porcia tot de moord op Caesar aangespoord - zij heeft zich in het been gestoken om te getuigen van haar doodsvaardigheid. In het midden doden Cassius en Brutus Iulius Caesar, afgebeeld als een middeleeuws koning en rechts maakt Porcia een eind aan haar leven. Dat deed ze toen haar man eigendood had gepleegd na bij Philippi in 42 verslagen te zijn.

de zich, gesteund door een geschokt publiek, vaak meer macht toe.

De politieke moorden of pogingen daartoe door anarchistinnen werden in elk geval gemotiveerd door ideologische overwegingen. Zij waren overtuigingsmoordenaars, historisch een betrekkelijk recent verschijnsel. Terwijl tirannendoding in de oudheid werd gezien als een burgerplicht ten dienste van de politieke vrijheid, traden vanaf de zestiende eeuw (aspirant-)moordenaars op die zich lieten leiden door een onwrikbaar christelijk geloof. Ze werden gelegitimeerd of zelfs aangezet door calvinistische en later jezuïtische schrijvers. Het heeft daarom zin stil te staan bij de omslag in het denken over tirannenmoord in de vroegmoderne tijd en bij de daden die spoorden met de nieuwe opvattingen.

Beza, de calvinistische agitator

Het toonbeeld van een calvinistische agitator was Beza, de verlatijnste achternaam van Théodore de Bèze (1509-1605). Onder indruk van de massamoord op hugenoten in de Bartholomeusnacht van 23/24 augustus 1572 publiceerde deze opvolger van Calvijn in Genève in 1574 de *Verhandeling over het recht van ambtsdragers over hun onderdanen (Traité du droit des magistrats sur leurs subjets)*.^[3] Dit essay inspireerde aanwijsbaar het besluit

Prent van de aanslag op keizerin Elisabeth van Oostenrijk

Poltrot de Meré wordt gevierendeeld

tot het in de steek laten van Filips II, 'ons' *Placcaert van Verlatinghe*, dat op 26 juli 1581 door de Staten-Generaal werd gefiatteerd.^[4] Met een overvloed van voorbeelden, ontleend aan de Bijbel en antieke geschriften, en met enkele eigentijdse gevallen, betoogt Beza dat verantwoordelijke ambtsdragers, de magistraten, het recht hebben een tiran af te zetten. Tot het opruimen van zo iemand door moord roept Beza niet direct op. Wel maakt hij goedkeurend gewag ervan dat in de oudheid tirannendoders zoals Brutus werden geëerd. En wat hem betreft hadden de Schotten er beter aan gedaan Mary Stuart niet op te sluiten, maar ter dood te brengen. Aan dit verlangen zou koningin Elisabeth I van Engeland in 1587 voldoen.

Als calvinistisch activist had Beza decennia eerder, in 1652, rondgereisd, in Frankrijk, maar ook in Duitsland en Zwitserland, om geld en huursoldaten voor de hugenootse zaak te werven. Hij zou de jonge Poltrot de Meré (ca. 1537-1563) tot de moord op de katholieke leider Frans de Guise op 24 februari 1563 hebben aangezet. De Meré wist als 'deserteur' het vertrouwen te winnen van de roomse troepen die het hugenootse bolwerk Orléans onder leiding van De Guise belegerden. Als de bekentenis, onder folteringen gedaan, juist is, had Beza hem gezegd dat hij met onbezwaard gemoed de daad kon plegen. Engelen zouden hem bijstaan en het hemelrijk stond hem te wachten als hij omkwam. Hij moest zijn euvele daad inderdaad met de dood bekopen met de traditionele straf voor koningsmoordenaars, vierendeling.

Balthasar Gerards als martelaar

De moordaanslag die Willem van Oranje fataal werd, was voor de pleger een daad van geloofsovertuiging. De vrome katholiek Balthasar Gerards kwam uit Franche-Comté, toen Habsburgs domein. Daarom konden Spaanse troepen op weg naar de Nederlanden door dit gebied trekken. Daar ook bezat Willem van Oranje ten zuiden van de hoofdstad Besançon uitgestrekte landerijen.

Strikt rooms opgevoed zou Gerards al vroeg het voornemen hebben uitgesproken Oranje uit de weg te

ruimen, dus ruim voordat Filips' ban bekend werd.^[5] Gerards kreeg de vogelvrijverklaring pas in februari 1584 onder ogen, maar hij was al eerder op de hoogte van de inhoud. Hij ging op weg via Trier, waar een jezuïet hem al bij voorbaat absolutie voor de moord verleende. De priester had hem verzekerd, 'dat hy soude gestelt worden int ghetal vande Martelaers, indien hy om desen aenslach storve'. In mei 1584 arriveerde hij onder valse naam in Delft, toevluchtsoord van de prins, opgejaagd als deze was door de Spaanse scharen van Parma. Balthasar zocht contact met Willem om hem de zegels aan te bieden, die hij onderweg in Luxemburg had gestolen. Ze konden voor vervalste paspoorten worden gebruikt. Willem zag er niet veel in, maar gaf de opdracht dat hij met die zegels naar Kamerijk (Cambrai) zou gaan; misschien kon de commandant van die stad er iets mee. Zo moest Gerards tot zijn teleurstelling

Delft verlaten.

Toen hij in Kamerijk was, stierf onverhoeds, op 10 juni 1584, Frans van Anjou, 29 jaar oud. Deze broer van de Franse koning was onder allerlei beperkende voorwaarden aangesteld als de nieuwe landsheer om de plaats in te nemen van de 'verlaten' Filips. In hem verloor Oranje de prominent die de Opstand der Nederlanden moest internationaliseren. Om die jobstijding aan de prins te melden werd Gerards naar Delft gestuurd. Daar aangekomen liep hij als gedreven hugenoot met de Bijbel rond, loerend op een gelegenheid. Hij dreigde echter opnieuw richting Frankrijk gestuurd te worden. Hij klaagde dat hij geen kousen en schoenen had om de reis te kunnen maken. Daarop kreeg hij op 8 juli twaalf kronen uit de kas van de prins. Met dat geld kocht hij de volgende dag een pistool, maar dat bleek bij een schietoefening ondeugdelijk. Nog dezelfde dag kocht hij twee nieuwe pistolen alsmede kruit en kogels.

Op 10 juli vroeg hij in het Prinsenhof Van Oranje om een paspoort voor zijn reis naar het zuiden. Terwijl de prins het middagmaal gebruikte, haalde Gerards in zijn logement de wapens en stelde zich bij de trap op. Toen de prins uit de eetzaal kwam en de trap op ging, sprak Gerards hem aan. De prins draaide zich om en kreeg pardoes drie schoten. Zwaargewond werd Willem op een tree gezet en later naar de eetzaal vervoerd. Daar overleed hij na korte tijd.^[6]

Op zijn vlucht werd Gerards al bij de stadswal overmeesterd. Meteen bekende hij de daad. Dagenlang werd hij zwaar gefolterd, maar namen van medeplichtigen konden niet uit hem worden geperst. Zelfs geen 'ay mi' kwam over zijn lippen. In alle opzichten gedroeg hij zich toen en bij de terechtstelling als een martelaar, een 'bloedgetuige' in mooi archaisch Nederlands.

Op 13 juli werd het doodvonnis uitgesproken. Het zou op een daartoe opgericht schavot voor het stadhuis worden voltrokken. Met een gloeiende tang zou eerst de hand waarmee hij het 'verradisch moordadighe feyt' had bedreven worden afgeknepen. Vervolgens zouden met gloeiende tangen zes keer lappen vlees uit zijn lichaam

gescheurd worden. Daarna zouden zijn vier ledematen worden afgehakt, te beginnen bij zijn benen. Van de torso zou de buik worden opengesneden om zijn hart te verwijderen, dat hem in het gezicht zou worden geworpen. Daarna zou het hoofd worden afgesneden.

Getuigenissen van beide politieke kanten verklaren met ver- en bewondering dat Gerards zelfs onder de verminderingen geen kik gaf. Hij stak zelfs triomfantelijk zijn armstomp omhoog toen hij naar de bank liep waarop hij verder 'behandeld' zou worden. Tijdens de foltering zegde hij gebeden en psalmen op. Vier stukken van zijn lichaam werden bij de poorten in de vier windrichtingen geplaatst.

Er is genoeg reden om te hui-
veren bij de manier waarop wraak
werd genomen, maar bij het leven
gevierendeeld, de traditionele
straf voor koningsmoordenaars,
werd Gerards dus niet. Ten on-
rechte heb ik indertijd dus gerild
toen meester Tabbers in de vijfde
klas lagere school vertelde hoe
Gerards door vier paarden uit el-
kaar werd getrokken.

Tegenover de voorstelling van
Balthasar Gerards als een weer-
zinwekkende sluipmoordenaar,
stond het roomse beeld van een
martelaar. Een gedicht uit die tijd
prijst hem als degene door Gods
voorzienigheid het vonnis van ko-
nings Filips aan de tiran had vol-
trokken.

Zelf ontkende Gerards met
grote stelligheid uit geldzucht ge-
handeld te hebben. Zijn verwanten
eisten echter wel de vorstelijke pre-
mie op die Filips had uitgelooft.
Na heel wat loven en bieden wer-
den ze tevredengesteld met de ge-
confisqueerde landgoederen van Willem in Franche-Comté. De prins heeft dus zelf zowel het dodelijke wapen als de prijs die op zijn hoofd stond, betaald.

Mariana, de roomse monarchomach

De moorden op Frans de Guise en Willem van Oranje la-
ten zien waartoe godsdienstaat in beide christelijke kam-
pen kon leiden. Van calvinistische kant werd tirannen-
moord het eerst gebillijkt, maar enkele ook rooms-katholieke auteurs ontpopten zich tot *monarchomachi*, bestrijders van (tirannieke) alleenheersers. Het meeste uitgesproken sprak zich de jezuïet Juan de Mariana (1536-1624) uit in het hoofdstuk 'of het geoorloofd is een tiran onschadelijk te maken' van zijn *De rege et regis institutione* (Over de koning en de koninklijke instelling, Toledo 1599).^[7] Voor Mariana is een 'uitermate gedenkwaardig tafereel' de aanslag die de monnik Jacques Clément (in 1567 geboren) op 1 augustus 1589 gepleegd had op de Franse koning Henri III, de broer van 'onze' Frans van Anjou. Hij had een met gif ingesmeerde dolk gestoken in de buik van de koning toen hij met hem alleen was gelaten; hij had namelijk zogenaamd een vertrouwelijke boodschap die hij in het koninklijke oor wilde fluisteren. Henri stierf de volgende dag. De dader was meteen afge-

maakt door de toegesnelde lijfwacht; zijn lijk werd gevierendeeld.

Voor de rechtvaardiging van zo'n tirannenmoord voert Mariana naast allerlei Bijbelse voorbeelden onder anderen Brutus aan. Door echt jezuïtisch redeneren zette Mariana een edict van het Concilie van Konstanz op losse schroeven. Op de zitting van 6 juli 1415 had die hoogste kerkvergadering namelijk verklaard dat de stelling dat 'elke tiran rechtmatig en op verdienstelijke wijze gedood kan en moet worden door wie dan ook [...] strijdig is met het geloof en de zeden; (het Concilie) keurt haar af en veroordeelt haar als ketters [...] Daarbij verklaart, besluit en definieert zij, dat zij ketters zijn die deze zeer verdorven leer hardnekkig aanhangen.'^[8]

Na de wettiging van tirannicide in het algemeen gaat Mariana in op de specifieke vraag 'of het geoorloofd (*fas*) is een tiran met gif te doden'. Natuurlijk was het persoonlijke risico voor de dader bij gifmoord aanzienlijk minder, maar volgens het natuurrecht mocht niemand zichzelf doden; dat zou zelfmoord zijn. Dat middel was dus *nefas*.

Het is onder deze omstandigheden niet verwonderlijk dat jezuïeten de schuld kregen van de moord op Henri IV van Frankrijk in 1610. Na zijn geboorte in 1553 katholiek gedoopt, was hij hugenoot geworden, maar hij werd weer rooms om als koning erkend te worden. Hij zou zijn ommezwaaï verdedigd hebben met: 'Parijs is wel een mis waard' (*Paris vaut bien une messe*). Zijn Edict van Nantes van 1598 gaf de pro-

testanten vrijheid van religie en wees een aantal plaatsen aan waar zij vrijelijk hun diensten konden houden.^[9]

In fel katholieke kringen was hij verdacht, wat leidde tot enkele moordaanslagen. Na die van 1593 was de jezuïetenorde verboden door het Parlement van Parijs, het hoogste rechtscollege van het land. In 1603 had Henri haar echter weer toegestaan. Ten slotte werd hij op 14 mei 1610 door de katholieke fanaticus François Ravillac doodgestoken, tot die daad gedreven door visioenen. Eerder had hij gepoogd tot de koning door te dringen om hem ertoe te brengen de hugenoten tot het ware geloof terug te brengen. Op 27 mei werd hij als koningsmoordenaar na zware folteringen gevierendeeld. Tijdens de verhoren had hij geen spijt betuigd; ook hij was een overtuigingsdader.

De Nieuwe Tijd

De zestiende eeuw, het begin van de Nieuwe Tijd, bracht dus een omslag in het denken en doen ten aanzien van tirannenmoord. Overtuigingsdaders als Meré en Gerards handelden volgens de nieuwe normen, die haaks stonden op de traditionele kerkleer. Sinds de oudheid was die geweest dat een christen zich aan het gezag, zelfs dat van een boze tiran, had te onderwerpen. Ook zo'n dwingeland was in de goddelijke voorzienigheid aangesteld: mis-

Balthasar Gerards vertrapt de tiran Willem van Oranje en wordt door Gods hand gekroond met de krans van het martelaarschap

schien wilde God zo de zondaars tuchtigen. Nog Erasmus en Lipsius (1547-1606), die tijdgenoot van de 'monarchomachen' (bestrijders van alleenheersers) waren, hadden hun trouw aan het traditionele standpunt betuigd. Lipsius schreef in zijn *Politica* van 1590 te beseffen dat er twee remedies tegen tirannie waren: 'Vander werelt te helpen, of te verdragen.' Wat de eerste methode betreft, wist Lipsius dat de Grieken goddelijke eer bewezen aan tirannendoders. De tweede houding, die van 'gedooghsaemhey' was echter te verkiezen.

De volgende twee eeuwen, de tijd van absolute vorsten en verlichte despoten, waren betrekkelijk vrij van religieus of – meer in het algemeen – ideologisch geïnspireerde moorden (politieke moorden werden natuurlijk wel bij de vleet gepleegd). In de negentiende eeuw bracht seculier geloof, dat van nationalisme en marxisme, de overtuigingsdader terug. In onze decennia zien we ontzet de terugkeer van de religie als rechtvaardiging voor moord in de vorm van het 'martelaarschap' van islamisten.

Is het ooit juist te moorden en het eigen leven veil te hebben voor een overtuiging? In de oudheid gold het als lofwaardig het leven te geven voor familie, vrienden of het vaderland, maar bereid te zijn te sterven wegens je overtuiging was een verbijsterende nieuwigheid van het christendom. De martelaar is een christelijke uitvinding. Opgepakte Jezusgelovigen antwoordden op de vraag hoe ze heetten: 'Christen ben ik' (*christianus sum*). Ze weigerden halsstarrig even wat wierookkorreltjes voor het beeld van

de keizer te strooien. Ze gaven hun leven voor een *geloof*! Een vrijdenker zou bij gelegenheid een Brutus of Elser kunnen worden, maar een atheïstisch martelaarschap zal hij niet nastreven.

[1] Tirannenmoord. Van Caesar tot Hitler, Omniboek, Amsterdam 2021, 320 p., € 23,50.

[2] Bartolus was eeuwenlang een begrip. 'Niemand is een goed jurist als hij geen bartolist is' was een geveugeld woord. En vier eeuwen later treedt een Bartolo nog op als de typische jurist in Mozarts *Le nozze di Figaro* (première 1 mei 1786).

[3] Het originele boek in archaisch, maar begrijpelijk Frans is te lezen op:

www.e-rara.ch/bau_1/content/pageview/288546

[4] Over zijn koortsachtige activiteit in Frankrijk: Scott M. Manetsch, Theodore Beza and the Quest for Peace in France: 1572-1598, Brill, Leiden 2000.

[5] Nanne Bosma, Balthazar Gerards, Moordenaar en martelaar, 2014, op de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL): https://www.dbnl.org/tekst/bosm029balt01_01/bosm029balt01_01_0001.php

[6] Volgens de voldane berichten van roomse kant, stierf Van Oramje zonder nog een woord te zeggen; de orangistische geschiedschrijving legt hem nog mooie woorden in de mond, zoals – in het Frans – 'Mijn god, heb erbarmen met mijn ziel, ik ben zwaar gewond, mijn God, heb erbarmen met mijn ziel en dit arme volk'.

[7] De eerste editie is te lezen via:

https://reader.digital-sammlungen.de/en/fs1/object/display/bsb10192856_00007.html

[8] Vertaling naar: <https://www.rkddocumenten.nl/rkddocs/index.php?mi=670&zoek=tiran&categorie=4>

[9] Het intrekken van het Edict van Nantes door Lodewijk XIV in 1685 bracht een stroom hugenootse vluchtelingen naar de Verenigde Nederlanden.

Suzanne Simard - Op zoek naar de moederboom

Enno Nuy

Bomen communiceren met elkaar door middel van een netwerk van schimmels dat alle bomen met elkaar verbindt. Dat netwerk lijkt op het menselijk brein. Jong en oud nemen waar, ze communiceren met elkaar door chemische signalen die identiek zijn aan onze neurotransmitters. De oudere bomen zijn in staat waar te nemen welke zaailingen hun verwanten zijn. Ze voorzien ze van voedsel en water. Zulke bomen worden moederbomen genoemd. Onomwonden stelt Simard dat het bos wijsheid, bewustzijn en kracht bezit. Het is niet de vraag hoe wij de bomen kunnen redden, maar veeleer hoe de bomen ons kunnen redden. Die chemische signalen vinden hun weg naar bomen en planten door middel van schimmels. Er komen meer dan een miljoen soorten

fungi voor, waarvan ongeveer tien procent is geïdentificeerd. Prachtig is het verhaal over mycorrhizale fungi die groeien tussen de cellen van een plantwortel. In ruil voor fotosynthetische suikers levert de schimmel water aan de plant. Toen oeroude planten zo'n 700 miljoen jaar geleden uit de oceaan het land op kroten, speelde juist die mycorrhizale symbiose een grote rol. Kolonisatie van planten met fungi stelde ze in staat voldoende voedingsstoffen uit de schrale bodem te halen om zich op land te kunnen vestigen. Samenwerking leek essentieel voor de evolutie. Simard maakt melding van korstmossen die rotsen tot zand maken en mineralen vrijgeven en aarde vormen waar andere planten in kunnen groeien.

Simard is opgegroeid in een geslacht van bosarbeiders en werkte zelf jarenlang voor houthakkersorganisaties. Bijna schokkend is het verhaal over de experimenten met Round-Up van Monsanto die Simard uitvoerde om te bewijzen dat het een rampzalig beleid was alle planten en ondergroei te vernietigen om productiebossen sneller te laten groeien. Tot de dag van vandaag wordt round-up nog steeds gebruikt. Alle inheemse planten en bomen moesten worden uitgeroeid ten gunste van sparren en draaidennen. We spreken eind jaren tachtig. Het interesseerde de houtkapbedrijven in het geheel niet dat die veroordeelde planten en ondergroei dieren tot voedsel diende, voedingsstoffen aan de aarde toedienden en hielpen erosie te voorkomen.

Free-to-grow-beleid

Uiteindelijk lukte het Simard aan te tonen dat bomen met elkaar samenwerken en behoefte hebben aan schimmels waarmee ze een uitruilproces van mineralen en water voor suikers konden aangaan. Ook elzen werden uitgeroeid terwijl die met het laten vallen van hun bladeren stikstof in de grond brachten waar de dennen juist om zaten te springen! Dennen kregen die stikstof van elzen echter niet via de grond maar via mycorrhizale fungi. Nadat mycorrhizale fungi de elzenwortel hadden gekoloniseerd, groeiden de schimmeldraden naar de dennenwortels toe en verbonden de planten aan elkaar! Desondanks werden tegelijkertijd onophoudelijk hele provincies in Canada met helikopters kapot gesproeid.

Op min of meer dezelfde wijze wist Simard ook aan te tonen dat wilde berken helemaal geen concurrentie voor de productiebossen vormden maar integendeel juist enorme hoeveelheden suiker met de sparren deelden via een ondergronds stelsel van mycorrhizale fungi. Vergeet niet dat bij de fotosynthese lichtenergie wordt omgezet in chemische energie – suiker – door kooldioxide uit de lucht te combineren met water uit de grond. Simard bewees met haar experimenten dat bomen nauwkeurig op elkaar zijn afgestemd en hun gedrag aanpassen aan hoe de

gemeenschap als geheel functioneert. [Simard beschrijft haar experimenten nauwkeurig en gedetailleerd. Ik begrijp er helemaal niets van maar vind haar beschrijvingen even fascinerend als de notatie van een schaakpartij. En haar verslagen lezen als een thriller!] Sterker nog: niet alleen bleek dat berk en spar fotosynthetische koolstof uitwisselden maar ook dat de spar veel meer koolstof van de berk ontving dan hij er op zijn beurt aan doneerde! Ook bleek dat de berk meer koolstof doneerde aan de spar naarmate de berk meer schaduw over de spar wierp. Maar ondanks deze niet mis te verstane onderzoeksresultaten bleef het overheidsbeleid ongewijzigd! Pas in 2000 zou het zogeheten free-to-grow-beleid deels worden aangepast. En ook uit wetenschappelijke hoek kwam er veel kritiek. Onterecht maar ontegenzeggelijk. Maar die kritiek kon uiteraard niet blijven ontkennen dat wetenschappelijk was vastgesteld dat koolstof bewoog van een bronboom naar een opslagboom – van een rijke naar een arme – en dat de bomen een mate van controle hadden over waar en hoeveel koolstof er werd vervoerd. Sparren kunnen niet overleven zonder berken vanwege het hoge risico op infectie door armillaria (honingzwam) en berken kunnen op lange termijn niet overleven zonder sparren omdat zich dan teveel stikstof op zou hogen in de grond, de grond zou verzuren en de berk zou gaan aftakelen.

In 30 kubieke cm grond ligt 150 km mycelium samengepakt! Simard: “een web van leven dat vergelijkbaar is met ons eigen cardiovasculaire systeem van slagaders, aders en haarvaten”. En als het mycorrhizale netwerk er net zo uitzag als een neurale netwerk, waren de moleculen die tussen de bomen heen en weer werden gestuurd vergelijkbaar met neurotransmitters. Dit soort waarnemingen brengen Simard tot de vraag of de sociale interacties tussen bomen te vergelijken zijn met die tussen mensen. Nemen bomen net zo snel waar? Zij stelde vast dat zowel neurale als mycorrhizale netwerken informatiemoleculen versturen via synapsen.

Uit verdere experimenten bleek dat sparren hun stress binnen 24 uur aan de met hen verbonden dennen communiceerden! Die stervende sparren gaven hun koolstof door aan de dennen! En ook werd proefondervindelijk vastgesteld dat moederbomen meer koolstof naar de mycorrhizale fungi van hun eigen familie stuurden dan naar andere soorten. Verwantschapsherkenningmoleculen bevatten zowel koolstof als micronutriënten. Het evolutionair voordeel is evident: de moederboom zorgt goed voor haar nakomelingen

maar ook voor de omliggende gemeenschap opdat de nakomelingen in een gezonde omgeving op kunnen groeien.

Ook werd proefondervindelijk bewezen dat stervende moederbomen extra koolstof aan hun nakomelingen doneerden, niet via hun wortels maar rechtstreeks naar hun hoofdtakken opdat ze zo direct mogelijk konden profiteren van de extra brandstof. De moederboom ziet er dus op toe dat haar nageslacht zo sterk mogelijk door kan groeien!

Zalmvoedingsstoffen

Bomen vormen een sociale gemeenschap en hebben tal van mogelijkheden ontwikkeld om met elkaar te communiceren, elkaar te ondersteunen en essentiële voedingsstoffen uit te wisselen. De mens is hard op weg alle oerbossen op onze planeet te vernietigen omdat we de grondstof hout tegen een zo laag mogelijke prijs willen ontginnen.

Die prijs, zegt Suzanne Simard in de documentaire *Mothertrees and the social forest*, is echter belachelijk laag. Dat bomen voor schoon water zorgen en schone lucht, dat bomen zowel boven- als ondergronds koolstof opslaan, juist die essentiële kwaliteiten worden niet in de prijs verwerkt. Vandaag lees ik in mijn nieuwsblad dat wij van de fossiele voorraad olie 58%, van de fossiele voorraad gas 59% en van de fossiele voorraad kolen 89% moeten laten zitten waar het zit. Maar hout wordt niet eens genoemd! Sterker nog, biomassa speelt een fikse rol in alle duurzaamheidsscenario's. Dat is op zijn zachtst gezegd merkwaardig.

De essentie van deze problematiek is dat het kapitalistische marktdenken niet bereid en niet in staat is realistische prijzen te berekenen voor grondstoffen en productieprocessen en dat alle politieke ideologieën er alle belang bij hebben daar vooral niets aan te veranderen.

Suzanne Simard heeft baanbrekend onderzoek verricht en als eerste met herhaalbare experimenten aangetoond dat bomen met elkaar verbonden zijn en dat niet alleen concurrentie de grote evolutionair driver is maar dat samenwerking minstens zo belangrijk is. Sympathiek aan haar is dat ze erkent en ook gewag maakt van het feit dat de inheemse indiaanse volken al kennis

verspreid die zalmresten aan de voet van grote bomen begraven, die voedingsstoffen worden vervolgens geabsorbeerd door mycorrhizale fungi die het aan bomen doneren. Ook dit fenomeen was al bekend bij de inheemse volken! Met het uitdunnen van de zalmpopulaties wereldwijd namen ook de zalmvoedingsstoffen in bomen af en zo leden ook de bomen onder de reductie van de zalmpopulaties. In een oude westerse levensboom kon je een logboek van duizend jaar zalmtek terugvinden. Stikstof afkomstig van zalm is eenvoudig te traceren omdat zeevis is verrijkt met de zware isotoop stikstof-15.

In de leef- en denkwereld van de inheemse culturen zijn we allemaal aan elkaar verbonden, zijn we één, mensen, planten en dieren. We moeten erkennen dat bomen en planten handelingsvermogen hebben. Ze nemen waar, staan met elkaar in verbinding en communiceren, ze laten verscheidene vormen van gedrag zien. Ze werken samen, nemen beslissingen, leren en onthouden. Alleen als we dit alles erkennen en eraan willen handelen, kunnen we de aarde redden.

Suzanne Simard schreef een hartstoechtelijk mooi boek, een wonderschoon boek, verweven met haar persoonlijk leven. Een boek waarmee ze diepgaande kennis over bomen voor ons allen toegankelijk maakte. Kennis die ronduit spectaculair is. Prachtig en onvergetelijk mooi! En op een paar kleine schoonheidsfoutjes na voortreffelijk vertaald door Titia Ram.

<http://mothertreeproject.org>
<https://www.lroyart.com/gallery-detail.php?cat=36&ID=4>
https://www.youtube.com/watch?v=Ru_pHhYxGm0

hadden van de symbiotische aard en diversiteit van het bos, kennis hadden van een ondergronds ondersteunend stelsel. Tot slot nog een laatste spectaculair onderzoeksresultaat van Suzanne Simard: de in zalm aanwezige stikstof wordt tijdens het paaien in de rivieren op het land gebracht of door beren

Ingezonden brief van Jessica Terwiel

Geachte redactie, geachte heer Van den Berg, geachte Maarten Gorter,

Ik zie deze maand [bedoeld is: in het septembernummer -Red.] heel wat slordig gebruik van het woord 'woke' in de Vrijdenker. Maarten Gorter doet als enige echt moeite om te definiëren wie 'woke' zouden moeten zijn. En waarom en door wie ze eigenlijk zo genoemd worden. Zijn informatie over de Britse situatie is interessant. Bovendien komt hij goed op stoom wanneer hij de beschuldigingen van 'censuur' vergelijkt met enige daadwerkelijke censuur en daarvan de daders aanwijst. Hij situeert het gebruik van het woord 'woke' terecht in de politieke arena van de strijd tussen progressief en reactionair.

Wie het internet opgaat en in politieke discussies rondneust (en ook wie multiplayer shooters online probeert te spelen zonder trolls en nazis tegen te komen) komt er snel achter dat 'woke' momenteel een beschuldiging is tegen mensen die verontwaardigd zijn over de moord op George Floyd, om maar eens een voorbeeld te noemen. Ook opmerkingen over vrije keuze voor abortus, of over het recht van transgender mensen om een toilet te gebruiken, kunnen leiden tot flinke scheldpartijen waarbij 'woke' het scheldwoord is. Meestal worden ook de woorden 'socialist', 'communist', 'marxist' en 'totalitarian' ingezet als scheldwoorden. (In Nederland zou waarschijnlijk ook de term 'linkse kerk' toegevoegd worden.) Deze uitingen maken deel uit van een lange traditie die 'red baiting' wordt genoemd. Dit hoort bij de 'koude oorlog'. Een andere veel gebruikte term is 'Red Scare'. Degeenen die op deze traditie wijzen, geven aan dat dit samenhangt met politiek complot-denken. Een eeuw geleden bestond dit uit de 'cultuurbolsjewisme' complotrekeningen. De hedendaagse versie wordt 'cultuurmarxisme' genoemd en op wikipedia voor alle duidelijkheid uitgelegd als 'cultural marxism conspiracy theory'.

Wie (een deel van) dit gedachtengoed aanhangt zal geneigd zijn meer of minder linkse mensen weg te zetten als 'woke' en 'marxist'. De connectie met anti-semitisme is veel moderne schreeuwelijken op het internet waarschijnlijk niet duidelijk, maar wordt voldoende duidelijk uitgelegd op bijvoorbeeld wikipedia en rationalwiki. Wie niet bang is voor een site met een politieke kleur kan ook een tekst met verbluffende verwijzingen vinden op <https://www.doorbraak.eu/conspiracy-culture/>. (Ik heb de argumenten en verwijzingen in deze tekst nog niet gecheckt; het leek me een kleurrijke tekst dus ik waag het er op.) Mijn eerste indruk is dat de tekst een zorgvuldig onderscheid probeert te maken tussen 'complot' en 'complottheorie'.

Het red baiting gedrag door middel van 'woke' beschuldigingen gaat overigens gepaard met nog een paar andere termen. Zo zijn daar bijvoorbeeld 'cancel culture',

'snowflake', 'critical race theory', 'racist', 'censorship' (reeds genoemd door Maarten Gorter), 'abolishing free speech', 'gay agenda', 'trans agenda', 'marxism' en 'Stalin'. Ik kan u aanraden om eens wat te gaan rondklikken in deze wondere wereld van de internet-ruzies. Achter het huidige strijdtoneel gaat een ingewikkelde politieke geschiedenis schuil die vol zit met interessante gegevens. Zelf heb ik inmiddels zo'n tien of vijftien boeken gelezen over de politieke verschillen die in de red scare ruzies tot uiting komen, van zowel linkse als rechtse auteurs, journalisten, en academici. Ik heb ook een groot aantal items op het internet opgezocht waaronder podcasts, interviews, documentaires, nieuws items, en educatieve of educatief bedoelde youtube items.

Wat ik voor een vereniging als 'De Vrije Gedachte' een interessant onderwerp vind, is de geschiedenis van de Street Epistemology (u welbekend neem ik aan)^[1]. Meer in het bijzonder de evolutie van James Lindsay, één van de auteurs van het tweede boek dat geschreven is voor beoefenaren van de Street Epistemology. De eerste auteur, en uitvinder van SE, is de filosoof Peter Boghossian. Hij schreef een boek met de lelijke titel 'A Manual for Creating Atheists'. In 2019 schreef hij 'How to have Impossible Conversations' samen met James Lindsay. James Lindsay liet geleidelijk aan steeds meer geluiden horen tegen alles wat hij 'woke' noemt, en hij bedient zich van de 'cultural marxism' complot-terminologie. Hij begon met vriendelijke interviews binnen de SE gemeenschap. Ik neem aan dat hij in die periode zijn werk als mathematicus

nog uitvoerde. Inmiddels wordt hij betaald om als presentator op PragerU het ene item na het andere te maken waarin op onvriendelijke wijze wordt opgeroepen om tegen alles wat 'woke' is in het geweer te komen. Ik raad u aan om eens een van deze items te bekijken, om daar uw beste sceptische vaardigheden op los te laten. Mocht u merken dat u onder de bekoring geraakt van de eenzijdige onvriendelijkheden over alles wat 'woke' genoemd wordt in rechtse kringen, dan raad ik u aan om ook eens een item of twee

van de linkerkant te consumeren ter vergelijking. Some More News heeft een goed item gemaakt over critical race theory. Adam Something heeft een kort item gemaakt dat "How I Escaped The Alt Right" heet en waarin hij prachtig uitlegt hoe hij van atheïsme per ongeluk in de 'pipeline' beland is. Van die 'pipeline' (die op zichzelf een belangrijk onderwerp vormt in de categorie van online radicalisering) is James Lindsay tegenwoordig een onderdeel.

Over het geheel valt nog heel veel meer te zeggen. Zo gaat dat wanneer je een plank vol materiaal over een onderwerp consumeert. Ik zal het u besparen. Maar één ding moet me toch echt nog van het hart. Wat ik jammer vind is dat de slordige en oppervlakkige boekbespreking die dhr. Van den Berg in het vorige nummer gepubliceerd heeft, in het geheel niet is weersproken. Dit met name vanwege de eenzijdigheid waarmee dhr. Van den Berg het

verhaal samenvat dat ‘woke’ mensen schade zouden toebrengen aan universiteiten, en dat de auteurs die in het boek belachelijk worden gemaakt daadwerkelijk belachelijk zouden zijn. Kennelijk was het checken en in perspectief plaatsen van de feiten achter de satire een beetje veel gevraagd. Bij dergelijke politiek satirische boeken is het van belang om de politieke achtergrond en de feitelijkheid van de inhoud mee te nemen in de beschouwing. Het is in dit specifieke geval met name van belang om te checken of de satire in dezelfde politieke richting beweegt als de pipeline ‘grapjes’ van bijvoorbeeld Pewdiepie. Uiteraard kan dhr. Van den Berg dergelijke grapjes toejuichen, dat is immers een vrije keuze. Maar in een blad zoals ‘de Vrijdenker’ mag dat wel zorgvuldiger geëxpliciteerd en onderbouwd worden.

Een lijst van literatuur en een kijklijst voeg ik niet bij, ook al is de verleiding groot om het wel te doen. Ik hoop met deze summiere informatie toch een heel klein deukje geslagen te hebben in het gemakzuchtige bezigen van beladen politieke woordkeuzes.

Met vriendelijke groet, Jessica Terwiel

[1] Noot van de redactie: René van Elst heeft in De Vrijdenker 2016-06 het boek van Peter Boghossian *A Manual for Creating Atheists* besproken in het artikel *Met Boghossian de straat op*.

De Groot-Inquisiteur van Dostojevski

Anton van Hooff

Waarom ik nooit lid van een bibliotheek ben geworden? Boeken zijn nu eenmaal voor mij vrienden die altijd klaar moeten staan in een rek of kast. Op het Tomadorekje van mijn schooljaren stonden de Prismapockets die ik van mijn maandelijkse zakgeld, groot f. 5,-, kocht. Als ik mij geen uitspatting veroorloofde, kon ik er vier à 1,25 aanschaffen.

Nog steeds heb ik ze, de werken van Charles Dickens, de toen mateeloos populaire *De vrouw van Buytendijk* en *Het verschijnsel mens* van Teilhard de Chardin en natuurlijk een aantal romans van Dostojevski. Daaraan heb ik mijn ogen rood gelezen.

Herlezen in de herfsttij van het leven

In deze fase van mijn leven gebruik ik meer dan ooit mijn eigen boekerij. Ik gebruik de vele studieboeken die ik in de loop der jaren heb aangeschaft. Bij het schrijven van mijn eigen boeken – het tiende in pensioen-tijd is net uit^[1] – grijp ik naar werken die ik wel 40 jaar geleden heb gelezen. Vaak heb ik er een levendige herinnering aan. Bovendien heb ik altijd de gewoonte gehad in de marge met – uitgumbaar – potlood een

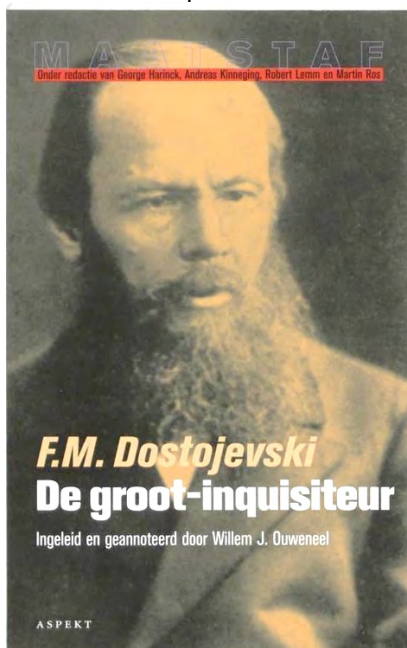
streep bij belangwekkende passages te zetten.

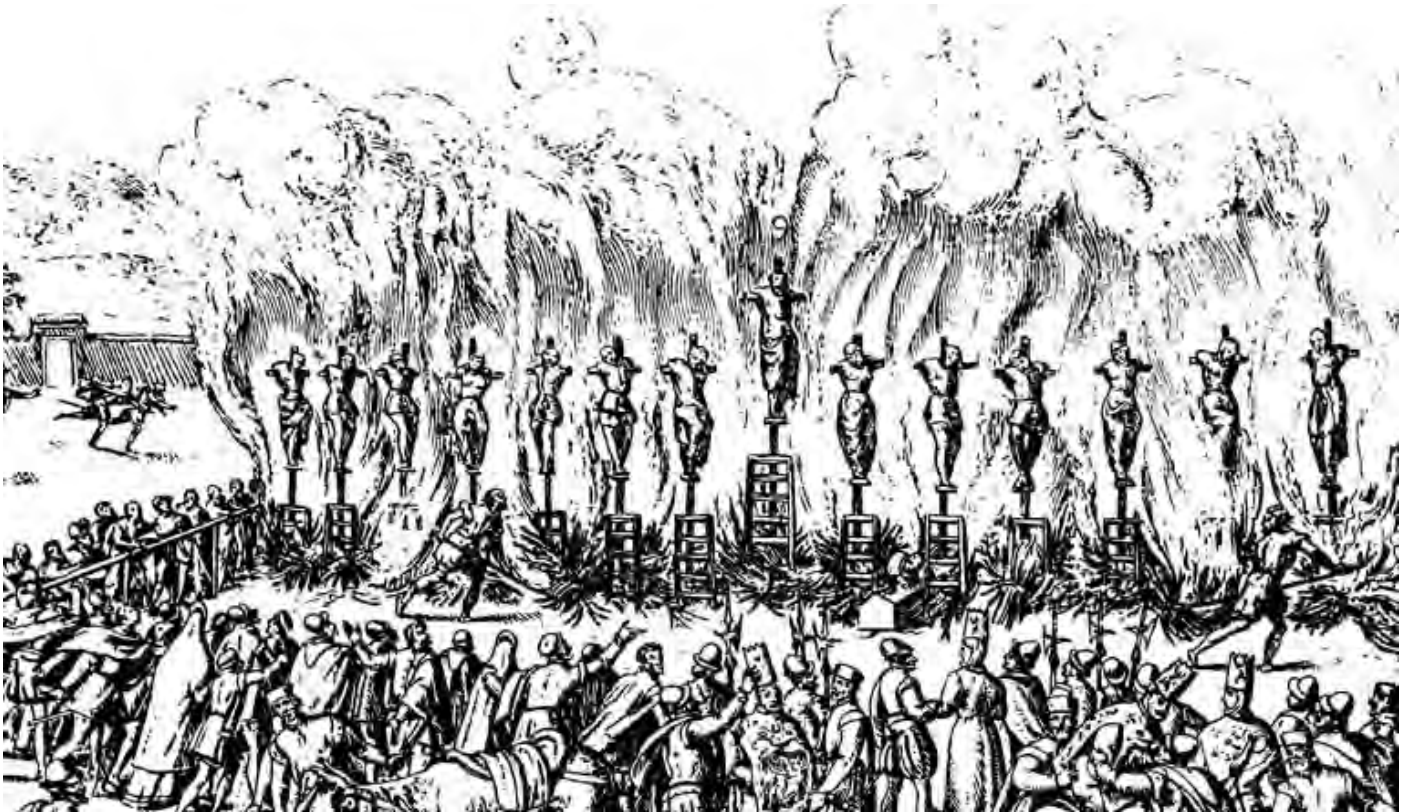
In de romans van Dostojevski heb ik dat maar schaars gedaan, maar in *De Gebroeders Karamazov* is de binnenvertelling van de Groot-Inquisiteur gemarkeerd. De roman zelf viel me bij herlezing eigenlijk wat tegen, bijvoorbeeld in vergelijking met *Demonen* en natuurlijk *Schuld en boete*, alias *Misdaad en straf*. Maar mijn goede herinnering aan de Groot-Inquisiteur werd be-

vestigd. Niet alleen is het een prachtige parabel, maar het verhaal geeft ook antwoord op de vraag die ons als vrijdenkers prangt: hoe kunnen mensen toch zo hardnekkig vasthouden aan de aperte onzin van een geloof? Jan Willem Nienhuys schrijft in zijn artikelen in dit blad het succes toe aan machtsbeluste sjamanen en andere religieuze voormannen. De Groot-Inquisiteur is zo’n geestelijke potentiaat.

Christus komt weer

Hij was, zo vertelt Iwan Karamazov aan zijn broer de monnik Aljosja, de leider van de inquisitie in het Spaanse Sevilla. Hij organiseerde de prachtigste ‘Daden van geloof’, *Auto-da-fé*’s, waarbij ketters en mas-se levend werden verbrand. Juist toen en daar verscheen Christus weer, niet in zijn glorie zoals hij aan het einde der tijden nog eens moet doen, maar ‘stil en ongemerkt’. Hij wilde weer als mens Zijn kinderen bezoeken. En Zijn volk herkende Hem. ‘Zwijgend gaat Hij tussen hen, met een zachte glimlach van eindeloos medelijden.’ Zelfs van de aanraking van zijn kleed gaat een genezende werking uit. Een blinde man vallen de schellen van de ogen. Een zevenjarige meisje dat op het punt

Auto-da-fe, Valladolid 1559

staat in een witte lijkstaf de kerk te worden binnengedragen, wordt uit de dood opgewekt met een 'Talitha kumi' (Aramees voor: 'Meisje, sta op'). De menigte 'staat verstomd en snikt. Juist op dat moment gaat de kardinaal-inquisiteur over het plein, voorbij de kerk. Het is een bijna negentigjarige grijsaard, een grote rechte gestalte, met een mager uitgemergeld gezicht, met ingezonken ogen, waarin nog altijd een vonk schittert.' Vol ontzag maakt het volk plaats voor hem en zijn garde, 'valt als één man op de knieën en buigt de hoofden voor de oude inquisiteur, die het volk zwijgend zegent en verder gaat.' Zonder omhaal wordt Christus gevangengenomen en in een donkere kerker opgesloten.

Christus gekapitteld

Daar gaat opeens de celdeur open. De Groot-Inquisiteur verschijnt. Hij twijfelt er niet aan dat 'Hij' het is. Waarom is Hij gekomen om te sterven? 'Morgen veroordeel ik Je en zal Je op de brandstapel laten verbranden als de ergste van alle ketters.' Christus zwijgt terwijl de kardinaal fulmineert. 'Alles is door Jou aan de paus overgedragen, dus alle macht is nu in handen van de paus; verschijn daarom zelf niet meer bij ons, stoor ons tenminste niet vóór die tijd.' Christus heeft toch zelf gezien hoe de mensen die Hij eertijds bevrijd

heeft, eraan toe zijn. 'Je moet weten dat nu, juist nu, de mensen meer dan ooit van hun volkomen vrijheid overtuigd zijn, terwijl ze die juist bij ons hebben gebracht.'

De opstandige kiemen van Zijn leer zijn door de kerkleiders vakkundig gesmoord. De grote meerderheid heeft nu eenmaal niet de kracht om het hemels brood boven het aardse te verkiezen. 'Ons zijn ook de zwakken dierbaar. Zij zijn wel zondig en opstandig, maar ten slotte zullen ze toch gehoorzamen. Ze zullen vol eerbied tot ons opzien en ons voor goden houden [...] wij zullen hun zeggen dat ze Jou gehoorzamen en dat wij in Jouw naam over hen heersen [...] Er bestaat namelijk voor de mens geen eindelozer en kwellender zorg dan, zodra hij vrij is, zo gauw mogelijk iemand te vinden voor wie hij zich kan neerbuigen [...] de vrijheid der mensen kan alleen hij beheersen die hun geweten geruust stelt [...] ik heb me aangesloten bij hen die Jouw daden hebben verbeterd. Ik heb me afgewend van de trots en keerde terug bij de ootmoedigen, voor hun aller heil [...] ons rijk zal komen.'

Christus zal morgen zien met hoe de gehoorzame schare op één wenk van de inquisiteur zal aanrennen om brandend hout te schuiven op de brandstapel, 'waarop ik Je zal

laten verbranden omdat Je ons bent komen storen.'

Uiteindelijk laat de Groot-Inquisiteur Christus toch stilletjes gaan met de woorden: 'Ga heen en kom nooit meer terug... nooit meer... nooit... nooit!'

De werking van religie

Jan Willem Nienhuys vindt in de parabel de bevestiging van zijn opvatting dat machtsbeluste lieden zich van religie als instrument bedienen. Maar er zit meer in de vertelling. De Groot-Inquisiteur beschouwt zich als een martelaar, die de pijnlijke verantwoordelijkheid voor de aan hem toevertrouwde gelovigen op zich heeft genomen. Die snakken naar de zekerheid die onderwerping verleent.

Ongetwijfeld zijn er doortrapte religieuze voormannen, maar ik ben ervan overtuigd dat veel kerkleiders oprecht menen het goede te doen. Ook zij geloven – bij tijd en wijle.

Swaggarts religieus bedrijf

Tegenwoordig kijk ik laat op de avond vaak gefascineerd naar de SonLifeBroadcast van Jimmy Swaggart. Deze televisiedominee is al twee keer betrappt op omgang met prostituees. Niettemin heeft hij een religieus bedrijf opgebouwd, waarvan hij de CEO is; zijn zoons beheren onderdelen van de firma en zijn

In het Family Worship Center van Jimmy Swaggart, Baton Rouge, Louisiana

vrouw Frances leidt een godsdienstig panel. Daaraan worden klemmende vragen voorgelegd als ‘zijn Adam en Eva toch nog in de hemel terechtgekomen?’ (antwoord: nee). Homoseksualiteit is uit den boze, want God schiep hen man en vrouw. De kijkers worden voortdurend aangespoord te doneren. Kennelijk floreert het bedrijf goed.

Als je naar de uitzendingen van het ‘worshippen’ in het kerktheater van Baton Rouge, Louisiana, kijkt, meen je een popconcert mee te maken. Uitzinnig deinen mensen mee bij religieuze songs met de meest absurde teksten. Ze worden eindeloos

herhaald om de stemming erin te houden. ‘Wat een boerenbedrog’, denk je. Maar dan komt Jimmy zelf op. Met omfloerste stem en geloken ogen begint de hoogbejaarde parlando te zingen. Dan in ieder geval gelooft de sjamaan in zichzelf.

Stroom van gedachten

Naast begrip wekken voor de houding van kerkelijke leiders maakt de vertelling van de Groot-Inquisiteur duidelijk dat de massa geleid wil worden. Vrij zijn, vooral vrij denken, is maar akelig. Jezelf tot slaaf te maken is veel comfortabeler.

Vrij te zijn is ook niet gezellig. Kerken zoals die van Swaggart voorzien in de fundamentele behoefte van nestwarmte. Daaraan kunnen de bijeenkomsten van De Vrije Gedachte met aansluitende borrel niet tippen. Het geloof is veel weerbarstiger dan schrijvers van boeken als *Hoe komen we van het geloof af?* menen. ‘Gebruik toch je verstand,’ is hun therapeutisch advies, maar dat doen gelovigen nu juist principieel niet. Zouden popfestivals of de voetbaltent kunnen bevrijden?

Deze stroom van gedachten wekte bij mij de herlezing van

Dostojevski’s ‘De Groot-Inquisiteur’. De vertelling is ook los van *De Gebroeders Karamazov* beschikbaar. Aanbevolen lectuur voor eenieder die worstelt met het raadsel van godsdienst.

[1] *Tirannenmoord. Van Caesar tot Hitler*, Omniboek, Utrecht 2021.

Jimmy Swaggart

Van politieke correctheid naar beschaafde minachting

En verder naar onbeschaafde minachting

Floris van den Berg

Op zich is het politiek correct denken goed bedoeld: je laat stemmen horen die niet eerder gehoord werden. Toch is het uitgelopen op een catastrofe. [...] Natuurlijk is wetenschap geen heilige graal, het is een zichzelf corrigerend mechanisme, dat zich vanaf de 17de eeuw voortdurend heeft ontwikkeld. Maar op de resultaten mogen we nog altijd heel trots zijn – een alternatief is niet in zicht. De reden dat ik er zo fel op ben, is dat je in het openbaar tegenwoordig alle mogelijke onzin kunt beweren zonder daar enige verantwoordelijkheid voor te nemen.^[1] *Carlo Strenger*

Politieke correctheid houdt in dat bepaalde onderwerpen niet bekritiseerd mogen worden: kritiek mag er alleen zijn op dat wat als politiek incorrect bestempeld wordt. Dat is wat filosoof en psychoanalist Carlo Strenger (1958-2019) betoogde met zijn pamflet *Beschaafde minachting. Handleiding voor het verdedigen van onze vrijheid* (2015). Hij schreef het pamflet na de bloedige aanslag door moslimterroristen op de redactie van het satirisch tijdschrift *Charlie Hebdo* in 2015. Hij wil opkomen voor de vrijheid van expressie en die verdedigen tegen politieke correctheid. Politieke correctheid komt neer op zachte censuur: de vrijheid van expressie wordt ingeperkt met een beroep op inclusie, een verbod op het kwetsen van gevoelens en op taboewoorden en taboeonderwerpen. Strenger wilde in zijn pamflet ‘een tegenwicht bieden tegen de relativistische tendens van de politieke correctheid die gelooft dat alle standpunten, geloofsartikelen en levensvormen evenveel respect verdienen.’ (p. 11) Dat is een beschrijving van wokery (maar dat woord is pas na 2015 ingeburgerd geraakt).

Strenger betoogt dat het kwetsen van gevoelens toegestaan is, mits voldaan is aan twee eisen. Ten eerste welgeïnformeerdeheid; ten tweede moet de kritiek gericht zijn op ideeën en niet op personen. Harde religiekritiek of kritiek op wokery (mits goed geïnformeerd) is volgens Strenger dus geoorloofd, ook als mensen er woedend om mochten worden. Is het echter niet raar om de persoon die de kritiek uitlokt, buiten schot te laten? Het is wellicht beleefd om alleen ideeën te bekritisieren en in zoverre is het een pleidooi voor fatsoen, maar waarom zou je niet de persoon die iets doet of zegt, kunnen bekritisieren? Bijvoor-

beeld: stel je hebt kritiek op religieuze jongensbesnijdenis; je vindt die immoreel. Dan betekent dat toch ook dat je vindt dat degenen die jongensbesnijdenis propageren en uitvoeren immoreel zijn? Waarom zou je dat niet mogen zeggen?

Verlichting

Strenger plaatst zijn pleidooi in de traditie van de Verlichting. ‘Dit essay verdedigt op compromisloze wijze de menselijkheid en de rationaliteit tegenover de krachten van het ressentiment en van allerlei soortige vooroordelen.’ (p. 9) Dat is echter niet zo behulpzaam, omdat ook de woke mensen en rechtse liberalen en conservatieven zichzelf zien als werkend aan het project van de Verlichting.

Strenger noemt expliciet de hete hangijzers van de satirische Mohammed-cartoons en de roman *The Satanic Verses* van Rushdie. Strenger vindt dat die beide moeten kunnen: ‘De idee van de liberale democratie en de grondbeginselen van de Verlichting kunnen niet worden losgekoppeld van het recht om intellectuele kritiek uit te oefenen en satires te publiceren.’ (p. 36) Dat is al heel wat, want doorgaans stranden pleidooien voor vrijheid al ruim vóór de moeilijke casussen van Rushdie en de Mohammed cartoons. Bij verdedigers van de vrijheid van expressie volgt dikwijls een *maar*. Zo ook bij Strenger, die pleit voor beschaafde minachting. Betekent dat dan dat *onbeschaafde* minachting of ondoordachte minachting dan niet geoorloofd is? Is zijn pleidooi een oproep tot beschaving, dus om kritiek te uiten binnen bepaalde door hem gestelde kaders, of meent hij dat onbeschaafde minachting juridisch verboden zou moeten worden of immoreel is? Wie bepaalt in dat geval wat beschaafd is? Wie bepaalt wat goed

Carlo Strenger (foto van Rami Zarnegar)

geïnformeerd is?

‘Beschaafde minachting is de vaardigheid om te verachten zonder te haten of de dehumaniseren.’ (p. 27) Maar wat is er mis met haat? Is het verkeerd om nazi’s of terroristen te haten? Als je mensen haat, wil dat niet zeggen dat je deze mensen hun mensenrechten ontnemt of ze dehumaniseert. Je kunt mensen die mensenrechten schenden, haten, zonder zelf mensenrechten te schenden. Ook daars hebben mensenrechten. Strenger wil ‘beschavingsnormen ook overeind houden tegenover mensen van wie men de geloofs- en waardensystemen niet aanvaardt.’ (p. 27) Strenger haalt twee zaken door elkaar: enerzijds fatsoensnormen waarbij het niet gepast gevonden wordt om

Salman Rushdie (foto van David Shankman)

haat uit te spreken en anderzijds het respecteren van mensenrechten ook van degenen die dat zelf niet doen.

Strenger wil niet, zoals in het woke debat, *safe spaces* creëren en alle mogelijke kwetsende uitingen vermijden. Hij wil niet de zender (spreker) aanpakken maar de ontvanger (toehoorder). Volgens hem moeten mensen in een open samenleving een dikke huid hebben om uitingen die hen kwetsen te kunnen verdragen. Je moet je 'oefenen in

het verduren van pijn'. (p. 82) We moeten allemaal de culturele vaardigheid leren 'om krenkingen te verdragen'. Op tal van instituten worden inclusie- en diversiteitstrainingen gegeven. Deze vaardigheid van het leren krenkingen te verdragen zou daar een onderdeel van moeten zijn. Zowel wokies als moslims zullen het hier moeilijk mee hebben, maar daarom zitten ze ook op deze cursus, om te leren.

Bedreigingen

Strenger ziet meerdere bedreigingen voor de open samenleving. Ten eerste de wokies. Ten tweede de islamitische terroristen en ten derde extreem rechts. Ik denk dat de lijst niet uitputtend is, de ecologische crisis, de opkomst van China als wereldmacht en massa-immigratie zijn ook bedreigingen van de open samenleving. Zijn oplossing voor strijden tegen moslimterrorisme, politieke correctheid en extreem rechts, is beschaafde minachting en het opkomen voor de basisprincipes van de open samenleving.

Een vreemde kronkel zit in Strengers afkeer van islamkritiek door extreemrechts. Hij is als terrorisme-expert verbonden aan het *Terrorism Monitoring Panel* en wijst op het gevaar van islamitisch terrorisme. Gek genoeg meent hij dat de islamkritiek en het wijzen op het gevaar van islamitisch terrorisme door rechts en extreemrechts 'islamofobie' en 'vreemdelingenhaat' zijn. Het is mogelijk dat er racisten, fascisten en nazi's onder extreemrechts zitten, maar de door Strenger aangehaalde organisatie Pegida en de PVV van Geert Wilders zijn dat niet. Ik citeer de drie uitgangspunten van Pegida: islamkritiek, afkeer van fascisme, geweldloosheid. Daar is Strenger het roerend mee eens. De PVV heeft kritiek op de islam en bestempelt de islam als totalitaire ideologie. De PVV heeft kritiek op de multiculturele samenleving. En de PVV pleit voor een aangescherpt immigratiebeleid. Als je dat neerzet als islamofobie en xenofobie dan verdraai je de waarheid.

Het neerzetten van islamkritiek als islamofobie is een manier om die kritiek niet serieus te nemen. Een fobie is een onterechte angst. Het neerzetten van kritiek op immigratie of integratie als xenofobie neemt die kritiek evenmin serieus. Iemand die een fobie heeft is immers niet goed bij zijn hoofd. Strenger is een psychoanalyticus dus hij weet donders goed wat een fobie is. De religie – en met name de islamkritiek van Strenger – komt overeen met die van Pegida en de PVV. Het foutief weergeven van de positie van de opponent is een drogreden, de stropodrogreden. Het is niet alleen Strenger die zich daaraan schuldig maakt, veel linkse critici zien in rechtse kritiek op islam en immigratie verkapt racisme, fascisme en nazisme. Er zijn wel racisten en white supremacists, maar racisme, fascisme en nazisme kun je niet iedereen die je niet zint in de schoenen schuiven.

Strenger lijkt een krachtige verdediging van de open samenleving te geven, maar zijn pleidooi voor beschaafde minachting is te beperkt en zijn beschuldigingen van xenofobie en islamofobie helpen het debat niet vooruit. Strengers pleidooi is een goed begin, maar het is te weinig, veel te weinig om het grote goed van samenleven in vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit te kunnen waarborgen.

[1] Interview met Carlo Strenger in Trouw 29 december 2017 door Leonie Breebaart.

Arabische complotverhalen

Roel van Duijn

Het Midden-Oosten is een fontein van complottheorieën. De meest fantasierijke komen van de Arabieren en Iraniërs; vooral de Chinezen met hun afgeklonden complottheorie kunnen veel van hen leren.

In 2010 werd in Egypte een haai, die badplaatsen aan de Rode Zee onveilig maakte, opgevist en gedood,

omdat men er zeker van was dat hij in opdracht van de Mossad (de Israëlische geheime dienst) de toeristische plaatsen een slechte naam moest bezorgen.

Een vale gier werd als spion gearresteerd in Saoedi-Arabië, omdat de verdachte een zendertje droeg om zijn trekwegen te kunnen volgen. In

2007 arresteerde het Iraanse leger een complotteam van veertien spionerende eekhoorns. De sujetten droegen spionageapparatuur uit Israël. "Ze werden tegengehouden voordat ze konden handelen, dankzij de waakzaamheid van onze inlichtingendiensten", aldus het trotse Iraanse staatspersbureau.

“Geheime relaties nazi's en joden”

Paranoia kent in het midden-Oosten geen grenzen. Giftige fantasie evenmin.

De Palestijnse president Mahmoud Abbas heeft in 1982 een proefschrift geschreven waarin hij uiteenzet dat de leiders van de zionistische beweging in het verborgene hebben samengewerkt met de nazi's. En de Holocaust hebben ondersteund om de oprichting van Israël naderbij te brengen.

In 2011 schreef hij het boek ‘De andere kant: De geheime relatie tussen nazi's en zionisten’. De originele tekst is alleen in het Arabisch te lezen. De eerste editie van het boek toont op de voorkant een Israëlische soldaat met een Jodenster op zijn helm naast een nazi-soldaat met een swastika op de zijne.

“De Zionistische beweging gaf geen enkele hulp aan de slachtoffers van de nazi's,” schrijft Abbas. “De Zionistische beweging hield informatie achter, die haar van achter de ghettomuren en uit de concentratiekampen bereikte.” De Palestijnse leider verklaart de houding van de joodse leiders uit het toenmalige gebrek aan enthousiasme van de Europese joden voor het zionisme, dat door de Holocaust moest worden opgepept. Kortom: de zionisten hebben bewust meegewerkt aan de Holocaust, die volgens hem trouwens ‘maar’ 895.000 doden gekost heeft en zonder gaskamers in z'n werk is gegaan.

Het echte complot is dat Abbas met zijn verhaal over ‘geheime relaties tussen Joden en nazi's’ de werkelijke – en niet eens geheime – samenwerking tussen de Palestijnse leider Amin al-Hoesseini en de nazi's probeert te overschaduw. Hij was de grootmoefti van Jeruzalem en later de held van Yasser Arafat, de leider van de Palestijnse organisatie PLO. Al-Hoesseini was van 1941 tot 1945 in Berlijn om met Hitler en Himmler samen via de radio nazi-propaganda

voor het Midden-Oosten en de Balkan uit te zenden.

Ook bewoog hij de moslims om dienst te nemen in Hitlers leger. Het echte complot is vooral ook dat Abbas met z'n bedenksels de bestaansreden van Israël tracht te ondergraven.

Holocaust en wappies

De complottheorieën over Israël en de joden zijn te talrijk om in 1001 nachten te vertellen. Hoe verhouden zich al die theorieën tot de complottheorieën die nu in het Westen over de tong gaan?

Want al deze insinuerende verhalen verdichten de sluier van complottheorieën die toch al boven Europa hangt. Via de satellietischotel worden ze hier nagepraat.

Het leugenachtige verhaal van Abbas, die als politiek hoofd van de Palestijnen op de westelijke Jordaanoever graag bekend staat als gematigd, stimuleert ook in Europa het antisemitisme. Moslims met solidariteitsgevoelens tegenover de Palestijnen kunnen vatbaar zijn voor dit soort complotverhalen, die verdoezelen dat joden in werkelijkheid alleen slachtoffers van de nazi's zijn geweest. En hen voorstellen als huichelaars die geprofitteerd hebben van de Holocaust om Israël te kunnen oprichten.

Een stapje verder en je wordt slachtoffer van het verhaal dat de Holocaust niet bestaan heeft. En slechts een mythe is die door de Zionisten gecreëerd is als dekmantel om

in Palestina te kunnen toeslaan. Dat laatste is een springlevend complotverhaal in Egypte en andere Arabische landen.

En niet alleen daar. We zien bij heel veel complotdenkers in het Westen dat zij in hun ijver om de geschiedenis van de pandemie te ontkennen, nu ook de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog ontkennen, inclusief de Holocaust. De Arabische complottheorieën bevestigen onze wappies in hun neiging tot geschiedvervalsing.

Pandemie

Volgens het Middle East Media Research Institute waren er begin 2020 talloze berichten in de Arabische pers die de VS en Israël ervan beschuldigden achter de creatie en verspreiding van de pandemie te zitten. Ze zouden dat doen als onderdeel van een economische en psychologische oorlog tegen China. Heeft Peking deze kranten een handje geholpen om deze geruchten te verspreiden in de Arabische wereld? Hoe dan ook klonteren op dit punt de Chinese en de Arabische complotverhalen samen. Juist als onderdeel, zie ik, van een psychologische en economische oorlog tegen het Westen. Omgekeerd dus.

Een bericht in het Saoedische dagblad Al-Watan uit de begintijd van de pandemie beweerde dat het geen toeval was dat het coronavirus afwezig was in de VS en Israël, ondanks dat de VS al een aantal bevestigde gevallen had.

De beschuldiging moet routine voor het Saoedische blad geweest zijn. De VS en Israël zijn eerder ook beschuldigd van het creëren en verspreiden van andere ziekten. Een onschuldig rijtje: ebola, zika, SARS, vogelgriep en varkensgriep, miltvuur en gekkekozienziekte. Nieuw zijn zulke beschuldigingen niet. Al in de middeleeuwen werden de joden er in Spanje er van beschuldigd door vergiftiging van waterbronnen de pest te hebben verspreid.

Amin al-Hoesseini, de Palestijnse grootmoefti van Jeruzalem, overlegt op 28 november 1941 te Berlijn over de aanpak van de joden in het Midden-Oosten (Bundesarchiv Bild 146-1987)

Twin Towers

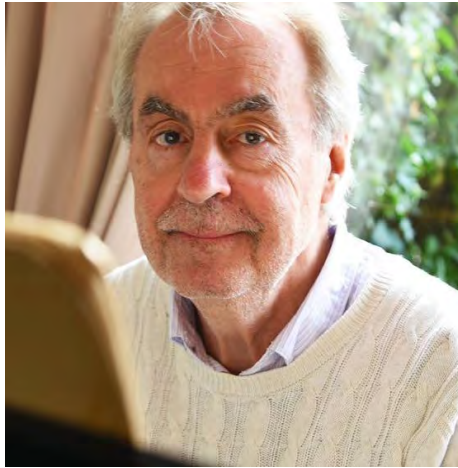
Dan zijn er de evergreens.

Een wijdverbreide complottheorie na de aanslag van 9/11 gaf Israël en de Mossad de schuld. Volgens een onderzoek van de Anti-Defamation League uit 2011 waren er op dat moment zo'n 36.000 complot video's te vinden op internet, waarvan er 16.000 Israël beschuldigden van betrokkenheid bij 9/11. Bijna allemaal meldden ze dat de Mossad van tevoren afwist van de aanslagen of ze zelfs heeft gepland. Hoewel er wel echt Joden waren onder de slachtoffers en het nooit is bewezen dat anderen dan de terroristen zelf afwisten van de aanslagen, blijven veel complotdenkers volhouden dat de 'Zionistische lobby' betrokken is bij de aanslagen op de Twin Towers. Deze anti-Israëliëse theorie past uitstekend in de anti-Amerikaanse complottheorie dat de CIA de ware schuldige zou zijn geweest, slechts met de bedoeling om een oorlog tegen Afghanistan te rechtvaardigen. Hoe wondermooi vullen internationale complottheorieën als stukjes van een mozaïek elkaar vaak aan!

De 'Protocollen van de Wijzen van Sion', een nepgeschrift^[1] dat een joods plan voor wereldheerschappij 'onthult', worden (zoals ik al eerder opgemerkt heb) driffig gelezen en gepromoot in het Midden-Oosten.

Samenzweringstheoretici in de Arabische wereld hebben beweerd dat de leider van Islamitische Staat Abu Bakr al-Baghdadi in feite een Israëliëse agent van de Mossad en acteur was, die Simon Elliot heette. Als dat waar zou zijn, zou dat betekenen dat ook de CIA met Islamitische Staat een duivels dubbelspel gespeeld heeft. Want iedereen gaat ervan uit dat de Mossad en de Amerikaanse geheime diensten veel geheimen met elkaar delen.

De Arabische complottheorieën hebben niet alleen een anti-joodse maar meestal ook een anti-westerse uitwerking. Ze versterken de opvattingen van westerse wappies, die

Roel van Duijn

roepen dat het niet om een pandemie, maar om een PLANdemie gaat. Is het zo te verklaren dat Thierry Baudet, opperpriester der wappies, plotseling niet meer de moslim-immigratie als ernstigste bedreiging ziet, maar het gehele concept van de waarheid, zoals dat gangbaar is in Europa?

Ik vrees het. Baudet kan herkenning vinden in de Arabische complottheorie dat Corona door de westerse elite verspreid is.

Rusland, China

Hoe profiteert Rusland van de Arabische complotketel? En wie heeft eigenlijk de MH17 neergeschoten?

Ook daarop past een antwoord uit het Midden-Oosten. Israël zou vlucht MH17 hebben neergehaald, om zo de aandacht van de wereld af te leiden van de situatie in Gaza, waar op dat moment een hevige oorlog woedde tussen het Israëliëse leger en Hamas. Die berichten werden eerst uitgezonden door de staatstelevisie van Iran (Ruslands bondgenoot) en werden later ook overgenomen door complotdenkers wereldwijd. Zo zou er een militair vliegtuig van Israël in de buurt zijn gesignaleerd van vlucht MH17 en wisten de 'zionistische leiders' in Oekraïne vooraf al van de aanslag op het vliegtuig. Het is een complottheorie

die prachtig overeenkomt met Ruslands pogingen om door alle mogelijke theorieën en verhalen de aandacht af te leiden van het neerschieten van de MH17 door zijn eigen troepen.

Zo passen complottheorieën uit het Midden-Oosten niet alleen op de Chinese verhalen over de oorsprong van de pandemie, maar ook op de Russische complotcompositie over de dodelijke aanslag op de MH17.

De verhalen van Arabische en Iraanse zijde versterken ideeën als zou niet moslimextremisme zoals de islamitische Staat of de Taliban het gevaar zijn, maar Israël, Amerika en bondgenoot Europa. Dat is ook de bedoeling.

China profiteert van de samenzweringsverhalen dat Israël en Amerika achter de pandemie zitten. Die versterken hun eigen Chinese complotverhaal als zou de pandemie niet in Wuhan zijn ontstaan, maar in laboratoria van demonische joden en Amerikanen. Rusland profiteert door de bevestiging van zijn eigen verhaal dat het westen het kwaad vertegenwoordigt en dat niet zij, maar een ander land de MH17 hebben neergeschoten.

Hogedrukgebied Europa

Ik koester niet de complottheorie dat alle samenzweringsverhalen uit Rusland, China en het Midden-Oosten nauwkeurig op elkaar afgestemd zijn. Maar feit is dat de wereld is bedekt met in elkaar schuivende wolkenvelden van zulke theorieën. Dit hogedrukgebied hagelt en bliksemt vooral boven Europa en zijn bondgenoten.

Hoe kunnen we ons daarvan ontdoen?

[1] Uitgegeven in Rusland, 1903. Sion wordt ook wel geschreven als Zion (noot van de redactie).

Geen westerse experimenten meer in het Midden-Oosten

Maarten Gorter

De opkomst van het neoconservatisme

Na de val van de Sovjet-Unie was de VS de enige nog overgebleven supermacht; dit leek de bevestiging van het idee dat het westerse politieke model superieur is aan alle andere systemen. De hieruit voortvloeiende politieke ideologie was het neoconservatisme, vooral gepropageerd door Francis Fukuyama, Samuel Huntington en Bernard Lewis. Volgens de neoconservatieve leer moet het westerse model overal in de wereld ingevoerd worden, desnoods door middel van *regime change*. Tijdens de Bush-regering kwam het neoconservatisme tot een hoogtepunt met veel bekende neoconservatieven op belangrijke posities o.a. Vice-President Dick Cheney, Minister van Defensie Donald Rumsfeld, Minister van Buitenlandse Zaken Colin Powell en nationale veiligheidsadviseur Karl Rove.

Na 9/11 waren de neoconservatieven ook van mening dat de enige oplossing was dat er een *War on Terror* moest komen. Nu was de invasie van Afghanistan nog te begrijpen, immers de Taliban gaven onderdak aan Osama bin Laden en Al-Qaida. Echter kort na 9/11 was het voor de Bush-regering al lang duidelijk dat de totale omwenteling van het Midden-Oosten niet in het bergachtige en redelijk geïsoleerde Afghanistan kon gebeuren, de werkelijke omkering moest gebeuren in Irak. De Amerikanen waren al jaren uit op het verdrijven van Saddam Hoessein; het Amerikaanse Congres had al in 1998 vrijwel unaniem ingestemd met de Iraqi Liberation Act die de verdrijving tot doel had. Afghanistan en vooral ook Irak moesten een liberale democratie worden met een vrije-markteconomie en vanuit Irak zouden deze ideeën dan ook overwaaien naar de omliggende landen. De neoconservatieven hadden echter geen oog voor de grote sektarische en etnische spanningen die de door de invasies alleen maar zouden worden versterkt. Zo kwam door de val van de soennitische Ba-ath partij in Irak de sjiiitische meerderheid aan de macht en dat vergrootte de invloed van het sjiiitische Iran op Irak. Het nieuwe Irak was echter te verdeeld en te zwak waardoor een machtsvacuüm ontstond. De soennieten probeerden via Islamitische Staat weer de macht te grijpen; als reactie stuurde Iran milities die IS grotendeels elimineerden uit Irak maar ook uit Syrië (ook een Sjiiitische minderheids-dictatuur). Iran vestigde zich als dominante macht in de regio, dit verergerde de relatie met de aartsvijand, het soennitische Saudi-Arabië. Het neoconservatieve Amerikaanse plan had gefaald; geen democratie, geen vrije-markt, geen rechtsstaat en geen mensenrechten in het Midden-Oosten. De mensen in het Westen werden oorlogsmoe en het neoconservatisme ging als ideologie ten onder en werd steeds meer vervangen op de rechter-politieke flank door het populisme en nationalisme. Trump besloot toen ook dat de militairen weg moesten uit Afghanistan, door zijn verkiezingsverlies (al

denkt hij daar persoonlijk anders over) kon hij het vertrek echter niet meer uitvoeren. Trumps opvolger Biden had zelf ook geen zin meer in militaire aanwezigheid in Afghanistan en liet de troepen vertrekken. In nog geen paar weken was heel Afghanistan weer onder het bestuur van de Taliban, waarmee het definitieve falen van de *War on Terror* is aangetoond.

Multi-etnische regering

Het naïeve streven van de neoconservatieven om liberale democratie naar het Midden-Oosten te brengen is gelukkig een gepasseerd station, maar de vraag blijft natuurlijk hoe het dan wel moet. Zelf denk ik dat een land vooral behoefte heeft aan stabiliteit; daar heeft democratie in Afghanistan niet voor gezorgd. Politieke partijen in Afghanistan gingen volledig langs etnische en sektarische lijnen en dat leidde vaak tot een grote clash tussen de Pashtun-stam en de Tajikenen. De Pashtuns leven veel op het platteland en bestaan uit iets minder dan de helft van de bevolking. De Tajikenen zijn 25% van de bevolking maar wel (bijna) de meerderheid in de grote steden en zijn oververtegenwoordigd in belangrijke beroepen. De Taliban wisten goed de onvrede van de Pashtuns uit te buiten en hun leden bestaan ook voornamelijk uit Pashtuns. Naast islamisme en jihadisme is de *Pashtunwali* (Pashtun-stammenleer) dan ook de voornamelijkste ideologie van de Taliban.

De tegenstanders van de Taliban hadden zich na de eerste machtsovername van de Taliban in 1996 verenigd in de Noordelijke Alliantie. Deze bestond voornamelijk uit Oezbeekse en Tajikische milities. Naast de etnische en sektarische aspecten van de strijd tussen de Noordelijke Alliantie en de Taliban was controle over de opiumvelden ook een belangrijke kwestie. Zowel de Noordelijke Alliantie als de Taliban haalden een groot gedeelte van hun inkomsten uit drugs-handel. De Noordelijke Alliantie wist het Noorden van Afghanistan (waar veel Tajikenen en Oezbeken wonen) uit de handen van Taliban te houden en met hulp van de Amerikanen in 2001 heel Afghanistan terug te veroveren. De Noordelijke Alliantie vormde een goede vertegenwoordiging van de Afghaanse bevolking, de leider van de Noordelijke Alliantie was de populaire Tajikische oud-moedjaheden strijder **Ahmad Massoud**. Hij verenigde alle stammen inclusief een aantal Pashtun-stammen tegen de Taliban. Massoud die zich als leider van *alle* Afghanen wilde opstellen, gaf de leiding de van de Tajikische milities aan Atta Nur, de Oezbeekse milities aan Abdul Dostum, de Pashtun milities aan Haji Qadeer en de Hazaaarse milities (een sjiiitische minderheid) aan Asif Mohseni. Spijtig genoeg werd Massoud twee dagen voor 9/11 door Al-Qaida vermoord op persoonlijk bevel van Bin Laden. De Noordelijke Alli-

antie verloor haar populaire leider en nadat de Amerikanen de Taliban hadden verdreven gaven zij de voorkeur aan de Pashtun Hamid Karzai, een vriend van de CIA die ineffectief en corrupt bleek.

Het neoconservatieve streven van de Amerikanen met hun naïeve verwachtingen van democratie (die op instabiliteit uitdraaide) en vrije-markteconomie (die corruptie in de hand werkte) heeft

er in de 20 jaar niet voor gezorgd om een functionerend land te creëren. Na de tweede machtsovername door de Taliban dit jaar is er dan maar ook één oplossing: een nieuwe multi-etnische Noordelijke Alliantie; Ahmad Massoud jr (de zoon van) heeft er al een uitgeroepen in de bergachtige provincie Panjshir die nog niet volledig in handen is van de Taliban. Deze alliantie is echter te klein en te zwak om de Taliban te kunnen verdrijven. De hoop is gevestigd op de al eerder genoemde Nur en Dostum die nog steeds de leiding hebben over de Tajikische en Oezbeekse milities. Zij zijn na de val van Kabul gevlucht naar Oezbekistan en proberen vanuit daar een nieuwe Noordelijke Alliantie op te bouwen.

Dostum was 20 jaar geleden al de ideale kandidaat om Afghanistan te leiden, hij was geen moedjahedien maar was oorspronkelijk een hoge officier in het communistische regime. Ook zou hij als Oezbeek (de Oezbeken vormen 9% van de bevolking) een schakel kunnen zijn tussen de rivaliserende Pashtuns en Tajikenen. Dostum staat verder bekend als seculier gezind en zeker geen islamist. Hij was tussen 2014 en 2020 ook al vice-president en heeft daarmee dan ook politieke ervaring. De Amerikanen hadden het echter nooit zo op hem, hij paste als *warlord* met

een communistisch verleden niet in het neoconservatieve plaatje. Het klopt dat Dostum verdacht wordt van oorlogsmisdaden in zijn tijd als warlord in de jaren 90' maar het zou weer typisch westers naïef zijn om alleen mensen die niet in opspraak zijn geraakt te willen accepteren in de politiek. Ideaal zou zijn om Dostum als president en Nur als vice-president te krijgen en die dan aangevuld met Pashtun en Hazaar hoge ministers (Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie).

Verder moet er geen parlement maar een stammenraad komen met voor iedere stam autonomie over haar eigen regio. Een inclusieve multi-etnische regering met autonomie voor iedere stam is cruciaal voor de stabiliteit en opbouw van Afghanistan.

Het Westen dient wel streng toezicht te houden op twee belangrijke punten, het is eerste is dat de buurlanden van Afghanistan zich niet teveel gaan bemoeien met het bestuur. Zo is al jaren bekend dat Pakistan (waar veel Pashtuns wonen) hechte banden onderhield met de Taliban (die daar ook zijn opgericht). Andersom mogen Tadzjikistan en Oezbekistan niet te veel invloed hebben op de Afghaanse Oezbeken en Tajikenen. Het tweede punt is dat de zeer lucratieve drugshandel aangepakt moet worden, meer dan 50% van het BBP van Afghanistan komt voort uit drugshandel en Afghanistan is goed voor meer dan 80% van alle opiumhandel. Al met al zal het niet makkelijk worden om een stabiel Afghanistan op te bouwen, maar onder de Taliban zal er nooit een einde komen aan etnische en sektarische spanningen. Het is dan ook de hoop dat Dostum en Nur de Taliban net zoals tussen 1996-2001 weer verdrijven en de macht overnemen, alleen nu graag zonder neoconservatieve naïviteit uit het Westen.

De woke ondermijning van het filosofieonderwijs

Dekolonialisering van de canon

Floris van den Berg

Filosofie op school

Filosofie wordt thans in Nederland op middelbare scholen gegeven en het is een eindexamenvak. Nu is er gedoe over het filosofiecurriculum op de scholen, omdat het voornamelijk bestaat uit Dead White Males, er nauwelijks vrouwen of gekleurde mensen aan bod komen en er geen of nauwelijks aandacht is voor niet-

westerse filosofie. De term 'niet-westers' ligt ook onder vuur omdat de standaard blijkbaar westers is.

Kritische zelfreflectie hoort bij filosoferen, niet alleen op jezelf maar ook op wat filosofie is en wat niet en waarom. Bij elk vak moet, gezien de beperkte tijd die ervoor beschikbaar is, een keuze gemaakt worden wat essentieel is. Bij filoso-

fie is er, meer dan bij andere vakken, speelruimte om te bepalen hoe filosofie wordt onderwezen en welke aspecten ervan en welke filosofen aan bod komen.

Reflectie daarover is goed, maar veranderingen in dat curriculum moeten wel worden aangebracht op basis van goede argumenten.

Het essay 'Diversiteit als toetje' van Heleen Booy en Kiki Varekamp (*De Groene Amsterdammer*, 2 september 2021, <https://www.groene.nl/artikel/diversiteit-als-toetje>) stelt: "Filosofie is voor álle leerlingen. Maar wie weleens een schoolboek voor filosofie openslaat, ziet dat dit anders lijkt. Bijna alleen maar mannelijke en witte filosofen staan in het examenprogramma."

Volgens de auteurs heeft filosofieonderwijs dus een diversiteitsprobleem. Ik zou dit de *representatiedrogreden* willen noemen: er moet een representatie zijn tussen object (leerstof, kunst, literatuur) en subject (leerling). Als een subject zich niet gerepresenteerd voelt (op basis van huidskleur, gender, etniciteit, et cetera) dan is er iets mis met het object. Nogmaals: dit is een drogreden. Je kunt hoogstens zeggen dat er pedagogische en psychologische redenen zijn om rekening te houden met de doelgroep: zoals dat kinderboeken veel plaatjes hebben en vaak kinderen in de hoofdrol hebben. Maar een onderdeel van volwassen worden is dat je jezelf juist niet perse terug hoeft te zien in kunst en cultuur. Als een onderwijsinstelling wil uitstralen dat alle soorten mensen welkom zijn, dan is het qua communicatie een strategie om die in de folders en op websites af te beelden. Of het curriculum representatief moet zijn of niet is een heikel punt. Ik ben van mening van niet. Het is begrijpelijk dat bij cultuurvakken op school (kunstgeschiedenis, geschiedenis, filosofie) in westerse landen als het onze niet uitsluitend, maar toch vooral aandacht gaat naar de westerse traditie. Dat er dan voornamelijk witte mannen voorbijkomen is onvermijdelijk.

'Te veel witte mannen'

Filosofiedocenten Booy en Varekamp schrijven: "Wanneer er [...] bijna alleen maar mannelijke en witte filosofen in het examenprogramma staan, schotelen we onze leerlingen en studenten voor dat filosofie een witte, mannelijke, westerse aangelegenheid is.' Tot vrij recent was filosofie inderdaad met name een aangelegenheid van witte westerse mannen. Dat lag aan allerlei maatschappelijke vormen van discriminatie. Die vormen van discriminatie zijn nu grotendeels weg: iedereen kan filosofie studeren, ook niet-wes-

terse studenten. Filosofie is daarmee niet anders dan de natuurwetenschappen: het overgrote deel van de bestudeerde theorieën is afkomstig van witte westerse mannen. Maar dat wil niet zeggen dat die kennis alleen relevant is voor witte westerse mannen of dat alleen zij een zinnige

bijdrage aan wetenschap kunnen leveren. Filosofie verschilt van de wetenschappen in die zin, dat bij filosofie de geschiedenis van het eigen vakgebied (de geschiedenis van het denken) een belangrijk onderdeel vormt om filosofie te begrijpen.

Er zijn tenminste twee benaderingen om (westerse) filosofie te bestuderen. De eerste, meer conventionele, benadering, is de historische. Deze begint bij Thales van Milete en eindigt ergens in de afgelopen decennia. Op de universiteit vertaalt zich dat in de vakken: antieke, middeleeuwse, moderne en contemporaine wijsbegeerte. Overzichtswerken van de geschiedenis van de filosofie lopen de hoogte- en dieptepunten van de filosofie langs.

De tweede benadering is systematisch. Dat wil zeggen dat een bepaalde vraag centraal staat: wat is goed? (ethiek), wat is kennis? (epistemologie), wat is de mens? (wijsgerige antropologie), wat is schoonheid? (esthetiek), etc. Elk van deze vakgebieden kan ook weer historisch benaderd worden en academici hebben de neiging om dit te doen.

Bij het onderwijs in de filosofie moet je je echter altijd afvragen wat het primaire doel is. Gaat het om het bijbrengen van kennis over filosofie (ook wel filosofologie genoemd) of gaat het om het bevorderen van zelfstandig denken? Ik vermoed dat het filosofiecurriculum op de middelbare

school een combinatie van beide is. Op de universiteit, althans voor zover ik weet, ligt de nadruk primair op de filosofologie. Filosofie is op de universiteit vooral een op zichzelf gerichte activiteit (wie zei wat en hoe verhoudt zich dat tot andere denkers?). De link met actuele problemen en vraagstukken en de vraag hoe filosofie relevant kan zijn om een goed leven te leiden – filosofie als zingeving en levenskunst – komen niet aan bod.

Standpoint theory

In *NRC* van 8 maart 2021 (aangehaald door Booy en Varekamp) schrijft de scholier **Zafía Verhoeven** (16) uit 5VWO die twee jaar filosofie volgt, dat ze in die twee jaar niet één vrouw van kleur is tegengekomen. Zafía schrijft: "Als meisje van kleur voel ik mij totaal niet gerepresenteerd in het Nederlandse onderwijs." Onderwijs gaat echter niet over representatie (en als het daar wel over zou gaan: representatie van wat?). De (westerse) filosofie is – tot nu toe in ieder geval – om tal van terrechte en vooral onterechte redenen – voornamelijk beoefend door witte westerse mannen. Maar het gaat niet om wie een idee heeft, maar of het een zinnig idee is. *Standpoint theory* uit de postmoderne *woke* theorie benadrukt dat je moet kijken naar het gender en de huidskleur van de persoon. Het is echter best mogelijk dat iemand in veel opzichten op jou lijkt (zelfde gender, geslacht, nationaliteit etc.), en toch quatsch schrijft. Ik kan er genoeg opnoemen, maar deze keer houd ik mij fatsoenshalve in. Ook is het mogelijk dat iemand die totaal niet op jou lijkt, geweldige ideeën heeft. Een debat over diversificering van het curriculum leidt de aandacht al snel af van ideeën naar persoonskenmerken.

Is filosofie 'anything goes'?

Bij filosofieonderwijs komen tal van ideeën naar voren, sommige zinnig, veel onzinnig, sommige gevaarlijk (zoals het pleidooi voor totalitarisme en onvrijheid bij Plato). De vraag is, in navolging van wetenschapsfilosoof Paul Feyerabend: is filosofie *anything goes*? Zijn alle ideeën filosofie?

Filosofie begon in Griekenland met een verandering van mythologische verklaringen (*mythos*), zoals

waar in religies sprake van is, naar rationele pogingen om de wereld te verklaren en na te denken over normen en waarden (*logos*). Filosofie is niet *anything goes*. Filosofie onderscheidt zich van mythen, religies en esoterie. Religies kunnen zich bezighouden met vragen over de wereld, de sociale orde en persoonlijke voor- of tegenspoed. De manier waarop in religies naar een antwoord wordt gezocht op deze vragen is fundamenteel anders dan in de filosofie. Bij religies wordt er binnen een dogmatisch kader naar antwoorden gezocht waarbij rationaliteit niet primair is. Veel niet-westerse filosofie valt niet onder de (normatieve) definitie van filosofie, omdat ze niet binnen het kader van rationaliteit blijft. Filosofie kan leiden tot een wereldbeschouwing (zoals humanisme) maar niet alle wereldbeschouwingen zijn filosofie. Ideeëngeschiedenis is breder dan filosofie: daarbij worden alle ideeën onder de loep genomen, inclusief cultuur, literatuur, filosofie en religie.

Belangrijke vrouwen

Verhoeven stelt: "Aan belangrijke vrouwen is geen gebrek, dus het ligt bij scholen en onderwijsinstellingen om radicaal te veranderen en een gelijkwaardig en divers lesprogramma neer te zetten." Maar wat is een gelijkwaardig lesprogramma? Moet de samenstelling van de filosofen in het curriculum voldoen aan *woke* criteria van gender, huidskleur en etniciteit? Dat er 'aan belangrijke vrouwen geen gebrek is' is een boude stelling waarvoor bewijs ontbreekt. Is het zo dat in het onderwijs de belangrijke vrouwen en vrouwen van

kleur genegeerd worden? Vrouwen hebben heel lang moeilijk toegang gehad tot de academische filosofie en daarom is het logisch dat er minder vrouwen zijn. Ja, het is een schande dat het zo was dat vrouwen geen toegang hadden. Het verleden kunnen we niet veranderen, wel het heden. In Nederland kan iedereen (in het bezit van de juiste vooropleiding) filosofie studeren. Het aantal vrouwen in de (academische) filosofie neemt rap toe. Of daar ook veel vrouwen van kleur bij zitten weet ik niet.

Epistemicide

Booy en Varekamp zijn niet zachtzinnig met hun kritiek op het hedendaagse filosofieonderwijs: "Nog dagelijks maken we ons schuldig aan epistemicide: hele kennis-systemen worden als niet-bestaand verklaard omdat we structureel perspectieven, argumenten en posities negeren die van grote waarde zijn." Dat is niet niks: epistemicide. Gelukkig maar dat het groteske onzin is: in de filosofie worden alle ideeën aan kritische reflectie onderworpen. Neem de noties 'islamitische filosofie', 'joodse filosofie' of 'christelijke filosofie': dat zijn *contradictiones in terminis*. Religie heeft uitgangspunten die de toets der kritische rede niet doorstaan. Filosoferen binnen een religieus kader is volkomen nutteloos, het brengt geen enkele kennis. In de filosofie worden 'hele kennissystemen' niet zómaar genegeerd, maar juist omdat ze helemaal geen kennis opleveren. Misschien dat er wel interessante en belangrijke manieren om te leven in religie zitten (levenspraktijken), maar niet kennis in de zin van kennis over de wereld. Booy en Varekamp gaan vrolijk verder met zware beschuldigingen: er is volgens hen sprake van een eurocentrisch en racistisch uitsluitingsmechanisme (en seksistisch wellicht). Toe maar.

Onder Nederlandse filosofiedocenten is er discussie over er een vrouwenquotum moet komen voor het curriculum. Mocht dat quotum er komen dan wint de *woke* ideologie het van het vrije denken. Het is goed om te kijken of er ook vrouwelijke filosofen zijn of zijn geweest met een interessante bijdrage, die over het hoofd zijn gezien, maar het opleggen van een quotum betekent het einde van de *Lehrfreiheit* van do-

centen. Filosofie gaat over ideeën, niet over de kenmerken van degenen die die ideeën uiten.

De kritiek van de auteurs betreft niet alleen het curriculum, maar ook de docentenpopulatie want daarin zijn ook de meesten witte mannen en bovendien geschoold in de westerse filosofie. De auteurs willen het filosofieonderwijs driezijdig diversifiëren of dekolonialiseren: het docentencorps moet diverser (quota?), in de academische filosofie moet aandacht komen voor wereldfilosofie, dat wil zeggen inclusief (niet-westerse) filosofie, het curriculum van filosofie zowel op school als op de universiteit moet gediversificeerd worden.

Objectiviteit en universalisme

De crux van de tegenstelling tussen voor- en tegenstanders van deze opstelling zit in de vraag of objectiviteit en universalisme bestaan. Booy en Varekamp ontkennen dat: "De claim dat filosofie objectieve, neutrale, universele theorieën zou betreffen, geschreven door 'ontlichaamde' filosofen, volledig lossaakend van contexten als achtergrond en gender, is onzinnig."

Een essentieel streven van filosofie – van vóór de postmoderne wending – is juist gericht op objectiviteit en universalisme. Filosofische theorieën zijn, net als wetenschappelijke theorieën, gemaakt door mensen, maar het is notoire onzin om een theorie via psychologisering terug te herleiden tot kenmerken van die persoon. Filosofische theorieën zijn wel degelijk – om dat vreemde woord te gebruiken – ontlichaamd, dat wil zeggen dat iedereen de argumentatie kan bekijken en controleren. Het tegenovergestelde van objectivisme is relativisme. Een universele ethiek claimt dat goed en slecht niet tijd- en cultuurgebonden zijn: het martelen van kinderen (om maar eens iets te noemen), is niet alleen slecht omdat wij dat nu slecht vinden, maar altijd en overal. Het bewijs dat dit moreel universalisme is, is dat niemand vrijwillig in de positie van een overduidelijk slachtoffer zou willen verkeren. Niemand zou als homoseksueel opgehangen willen worden zoals het islamitische regime in onder andere Iran praktiseert. Booy en Varekamp ondergraven de essentie van filosofie als het streven naar objectiviteit en

universalisme. Het lijkt tolerant om filosofie te verbreden (diversifiëren) door universalisme en objectivisme overboord te gooien, maar je zaagt daarmee de tak af waar je op zit. Zonder universele morele standaard kunnen culturele praktijken als voetbinden, weduwenverbranding, uithuwelijking, steniging, besnijdenis, eerwraak, homovervolgung, censuur niet bekritiseerd worden. Zonder universalisme kun je zelfs het nazisme en communisme niet veroordelen. Booy en Varekamp willen leerlingen leren deconstrueren, dat wil zeggen universele en objectief beargumenteerde claims verwerpen, voor zover die door witte mannen (en hun meelopers) naar voren worden gebracht: "Zo leren leerlingen dat een claim op absolute kennis problematisch is omdat dit kan leiden tot epistemicide."

Booy en Varekamp blijken niet alleen kritiek te hebben op de samenstelling van het curriculum, dat er te veel witte mannen in zitten, maar ook hoe filosofie zich vandaag de dag ziet, althans in de Angelsaksische wereld, namelijk als een streven naar universalisme, objectiviteit en neutraliteit zowel qua kennis als qua ethiek. Wat 'absolute kennis' is, is mij niet duidelijk. 'De maan draait rond de aarde' lijkt mij onproblematiek kennis die absoluut zeker is, zonder ruimte voor twijfel. Dit geldt voor een groot deel van de wetenschappelijke kennis. Er zijn ook kennisclaims die het absoluut fout hebben, zoals *alle* mythologische en religieuze kennisclaims. Wie wetenschap serieus neemt, wijst inderdaad tal van kennisclaims af. Het is kwaadwillend om dat epistemicide te noemen, omdat je dan een associatie maakt met genocide. Als je leerlingen leert dat absolute kennis problematisch is, dan is dat misinformatie. Onderwijs zou leerlingen juist de beste beschikbare kennis moeten voorschotelen en hen bekend moeten maken met de methode die de meest betrouwbare kennis oplevert, namelijk wetenschap.

'Gelijkwaardige spreektijd'

De auteurs stellen: "Als we een samenleving willen waarin vrouwen en mensen van kleur een gelijkwaardige positie vervullen in de publieke ruimte, met gelijkwaardige spreektijd en representatie voor alle deelnemers, dan speelt het onderwijs een

cruciale rol." Zo'n samenleving is een totalitaire samenleving waaruit de vrijheid onder het mom van gelijkheid en representatie is verdreven. Zo'n samenleving is geen liberale samenleving. Zo'n samenleving is noch een meritocratie noch een li-

berale samenleving die de vrijheid van het individu respecteert. Een liberale samenleving is een samenleving waarin iedereen gelijkwaardig is; een meritocratische samenleving betekent dat de beste persoon op de aangewezen plek zit (dit is althans het ideaal). Een liberale samenleving beoogt vrijheid van kans; SJW's willen een samenleving met een vaststaande uitkomst gebaseerd op representatie. Bedrijven, instellingen, uitgevers, theaters, docentencorpsen: alles moet voldoen aan gelijkwaardige representatie van minderheden. Wie als minderheid gerepresenteerd moet worden, hangt af van hoe hard en hoe effectief hun stem is. 'Gelijkwaardige spreektijd' lijkt me geen goed plan. Moet ik als docent tijdens vragensessies bijhouden wat de kenmerken van de studenten zijn die een vraag stellen? Zijn er evenveel dames als heren aan bod gekomen? Hebben minderheden hun stem laten horen? Moet je als docent vragen of de nonbinaire mensen ook een vraag willen stellen of islamitische homoseksuelen, zo die er zijn onder de studenten?

"[...] een diverser en inclusiever curriculum zal leiden tot een diverser en inclusiever denken." Maar diverser en inclusiever dan wat? Moeten er meer niet-westerse, vrouwelijke, gekleurde, uit een etnische minderheid stammende of religieuze denkers aan bod komen of moet het curriculum inhoudelijk uitgebreid worden, ook als het gaat om denkbeelden die niet stroken met wetenschappelijke kennisclaims en objectiviteit of die niet door de morele beugel kunnen? Om dat laatste punt

toe te lichten: in veel Afrikaanse tradities is homoseksualiteit nog steeds een taboe. Als alle mensen moreel gelijkwaardig zijn, hoe gaan we dan om met tradities die deze morele gelijkwaardigheid met verve verwerpen? De Verlichtingstraditie van de westerse filosofie heeft het belang van de vrijheid van het individu rationeel beargumenteerd. Filosofie moet streven naar vooruitgang in kennis en vooruitgang in moraal.

"We moeten onze leerlingen doceren dat iedereen, ongeacht gender of achtergrond, kan filosoferen, en dat ieders denken ertoe doet." Als 'ieders' slaat op *iedereen*, dan doen ook de opvattingen van Mao, Stalin, Mussolini en Hitler ertoe. Maar als het op alle leerlingen slaat is het ook onzin: natuurlijk hebben leerlingen recht op hun eigen meningen, maar ze moeten juist uitgedaagd worden om die meningen en opvattingen kritisch te bevragen. Het is niet zo dat de opvattingen van leerlingen 'er toe doen': leerlingen zitten juist op school of universiteit om hun kennis te vergroten en hun (religieuze) misvattingen te laten corrigeren.

Dat de vakken niet-westerse filosofie, wereldfilosofie, comparatieve filosofie of postmoderne filosofie worden onderwezen op universiteiten is prima. Docenten hebben een grote mate van *Lehrfreiheit*. De auteurs lijken echter meer te willen. Ze willen niet een plaats opeisen, maar het systeem van filosofieonderwijs en filosofie radicaal in het keurslijf van politiek correcte *wokery* dwingen. Als Booy en Varekamp wat betreft de hervorming van het filosofiecurriculum op middelbare scholen hun zin krijgen, laat dan dat hele filosofieonderwijs maar zitten. (Vergelijkende) andacht voor niet-westerse tradities, voor feministische filosofie en postmodernisme is een meerwaarde. Maar kritische rationaliteit, objectiviteit en universalisme kunnen we niet laten varen. Als woke leidt tot een verbreding van de culturele blik dan is dat progressie. Het opgeven van objectiviteit, rationaliteit en het idee van morele en epistemologische progressie is echter een gevaarlijke dwaalweg.

[Dit artikel is ingekort door de redactie.]

Het gruwelsprookje van de genocide in China

Jan Willem Nienhuys

Sinds 1900 is er een aantal gruwelsprookjes in omloop gebracht die in kwaadaardigheid de vroegere heksenjachten naar de kroon steken. Heksen hadden een verbond met de duivel gesloten, met wie ze ook seks hadden. Dat was zo erg dat alle twijfel aan het bestaan van heksen taboe was, beschuldigingen zeer ernstig werden opgevat en alle mid-delen geoorloofd waren om bekentenissen af te dwingen. Het eerste gruwelsprookje van de twintigste eeuw was *Protocolen van de wijzen van Zion* (ca. 1903, eerste vertaling 1917). Een beruchte vervalsers (Ratsjkovsky) van de tsaristische geheime dienst en een fel antisemitische Russische geestelijke (Nilus) waren de voornaamste schakels in ontstaan en verspreiding. Het zou een verslag zijn van een geheime vergadering van joodse leiders over hun plan om de wereldmacht te grijpen en te houden. Het document werd in 1921 ontmaskerd als een vervalsing. Niettemin nam Hitler het serieus. Daarmee werden de vervalsers medeplichtig aan de Holocaust. In de jaren 1970 en 1980 deed een totaal nieuw sprookje de ronde in de VS. Ufo's zouden op grote schaal mensen ontvoeren en onderzoeken, waarbij de buitenaardsen grote belangstelling hadden voor menselijke geslachtsorganen. Er waren ook behoorlijk wat slachtoffers die zich dit al dan niet onder hypnose herinnerden. Het moest wel waar zijn, want de griezilverhalen stemden behoorlijk overeen. Op het hoogtepunt van de gekte kwamen 'wetenschappelijke' onderzoekers tot de statistische ontdekking dat er wel 3,5 miljoen *abductees* in de VS waren. Aanzienlijk kwaadaardiger was de epidemie van hervonden herinneringen, vanaf eind jaren 1980. Psychotherapeuten haalden met suggestieve methoden bij grote aantallen vrouwen en kinderen herinneringen aan satanisch ritueel misbruik boven water. Deze herinneringen waren zo erg ('zoiets verzin je toch niet') dat het wel leek of het geen pas gaf ze niet te geloven. Talloze families werden erdoor verscheurd en ook heel wat mensen belandden in het gevang. Ook Nederland kreeg een klap van deze molen, trefwoorden Oude Pekela en Jolanda uit Epe. Het laatste gruwelsprookje dateert van ongeveer 2018. Het is het verhaal dat China bezig is de Oeigoeren van Xinjiang uit te roeien. (1)

Zenz

De aanstichter van deze onzin is de Duitser Adrian Zenz. Opgeleid als antropoloog, doceerde hij aan een Duits-Amerikaanse theologische hogeschool en schreef *Worthy to Escape: Why All Believers Will Not Be Raptured Before the Tribulation* (2012). Hij legt uit dat de Eindtijd zoals door Jezus aangekondigd eraan zit te komen, maar dat alleen heel brave christenen van tevoren al in de hemel worden opgenomen, de zogeheten *rapture*, een moderne interpretatie van 1 Thess. 4:17. Kortom, een reli-gek. Sinds 2018 is hij in dienst van de Victims of Communism Memorial Foundation in de VS. Dat is een extreemrechtse organisatie die alle oorlogsdoden van de Sovjet-Unie ook toerekent aan het communisme en op die manier de Holocaust bagatelliseert. Voor deze club schreef hij enkele rapporten over Xinjiang, een oord waar hij in 2007 als toerist was geweest. Hij had zijn conclusies deels gebaseerd op

nauwkeurige analyses van publiek beschikbare Chinese overheidsdocumenten.

Xinjiang

Ik zal aan de hand van twee voorbeelden uitleggen waarom de rapporten van Zenz onzin zijn, maar eerst iets over Xinjiang (uitspraak: Sjin-dzjang). Deze provincie, sinds 1955 'autonoom Oeigoers gebied', is ongeveer even groot als Duitsland, de Benelux, Frankrijk, Zwitserland Spanje en Portugal bij elkaar en grenst aan acht landen. Het omvat enorme woestijnen. Er wonen 11 mln. Han-Chinezen, 12 mln. Oeigoeren, en 3 mln. andere minderheden, voornamelijk Kazakken en Hui, enkele honderdduizenden Kirgiezen en Mongolen en nog tientallen kleinere groepen. Het is tegenwoordig een geliefkoosd vakantieoord. In 2019 bezochten 213 miljoen toeristen Xinjiang. Het is een belangrijk gebied voor China, want de handelsroute over land, de zogeheten Zijderoute, liep er doorheen en ook in de 21ste-eeuwse versie van de Zijderoute, het Belt and Road Initiative, is Xinjiang een belangrijke schakel. In Xinjiang was ook de terreurorganisatie ETIM actief die in de loop der jaren wel 1000 slachtoffers heeft gemaakt. Deze club zou onafhankelijkheid van 'East Turkestan' nastreven, maar de rekrutering liep langs geloofslijnen. Niet-moslims waren onreine heidenen, en een man die in de jihad zou sterven zou in het paradijs 72 vrouwen krijgen. Het laat zich raden wat de ETIM van plan was met het onreine volk als ze ooit de macht zouden krijgen. De overheid in Xinjiang heeft tal van terroristen gearresteerd. Ook is de veiligheid in Xinjiang drastisch opgevoerd. Je kunt geen hamburger meer kopen of je moet je identiteitskaart elektronisch laten controleren. Vervelend, maar men is erg blij dat er al vier jaar geen aanslagen meer zijn geweest. Een onderdeel van de terroristenbestrijding vormen de *vocational education and training centres* (VET-C's), die eind 2019 alweer opgeheven zijn. Deze kostscholen vertoonden gelijkenis met Britse en Franse deradicaliseringsinstituten. Het doel was de studenten betere kansen op de arbeidsmarkt te geven. De Wereldbank heeft enkele van deze instellingen gesubsidieerd en heeft geen onregelmatigheden geconstateerd.

Het sprookje

Het gruwelsprookje van Zenz is zoals gezegd gebaseerd op publieke Chinese overheidsdocumenten. Zenz leidde af dat de overheid in Xinjiang op grote schaal vrouwen dwong tot geboortebepierking. Zijn 'bewijzen' berustten op rare statistiek. Zijn meest curieuze vergissing is dat hij het jaarlijkse netto aantal geplaatste spiraaltes per 100.000 personen, ca. 1000, vermeldde als aantal per persoon. Het miljoen Oeigoeren in concentratiekampen leidde hij af uit een verslag met gegevens over acht anonieme Oeigoerse dorpelingen (vluchtelingen?) die samen dachten dat tien procent van hun dorpsgenoten in zo'n VETC vast zat, tezamen met een lijst getallen die door een rabi-aat anti-Chinese Oeigoerse banneling in Turkije op de tv werd voorgelezen. Beweringen over dwangarbeid in Xinjiang komen eveneens van Zenz. Dan was er nog de latere analyse van de Australische *think tank* ASPI. Die had op

satellietfoto's een groot aantal concentratiekampen gevonden: complexen met een muur omheen. Op Baidu Maps had men kunnen zien dat het scholen, verpleeghuizen, logistieke bedrijven enzovoorts en zelfs een luxe appartementencomplex waren.

Getuigenissen

Een belangrijk onderdeel van het gruwelsprookje zijn getuigenissen van voornamelijk vrouwen. Die zeggen dat ze op de meest verschrikkelijke manier zijn behandeld – gemarteld, verkracht, onder dwang gesteriliseerd enzovoorts. Het is allemaal zo erg dat het onderdeel 'allemaal leugens' erg wreed lijkt. Maar velen zijn op leugens betrapt, ze waren bijvoorbeeld nooit in een VETC.

Misschien maakte Mihrigul Tursun het wel het bontst. Die beweerde dat haar broer Ikber Tursun was doodgemarteld in een VETC. Ikber verscheen op de tv

om te zeggen dat zijn zus niet zo moest liegen. Op www.moonofalabama.org staat uitgelegd hoe Tursunay Zia-wudun en Sayragul Sautbay hun verhaal gruwelijker maakten nadat ze in contact waren gekomen met door de Amerikaanse overheid gefinancierde Oeigoerse actiegroepen.

We weten natuurlijk niet in elk afzonderlijk geval waarom deze mensen liegen. Mogelijk krijg je met een dergelijk verhaal makkelijker een verblijfsvergunning in de VS. Er is echter een duisterder en even plausibele reden. Jonge islamitische mannen worden ervan overtuigd zich op te offeren voor de goede zaak. Wat zou er dan voor vrouwen tegen zijn de ongelovigen voor te liegen om zo de publieke opinie in te nemen tegen China? Onderdeel van de leugenfabriek is ook het in omloop brengen van nepfoto's. Liegen in het belang van religie is een universeel verschijnsel. Gezamenlijk zijn al die gruwelverhalen zo erg dat eraan twijfelen ongepast lijkt. Als politiek strijdmiddel zijn ze veel effectiever dan het stuk hakken van een handvol Han-Chinezen in Xinjiang. De journalist Maxime Vivas heeft in zijn boekje *Ouïghours: pour en finir avec les fake news* (2020) opgemerkt dat de belasting van China inzake Tibet en Xinjiang gespeeld wordt op een piano met vier toetsen: sterilisatie, genocide, vernietiging van cultuur en van religie. Over de religie wil ik alleen maar opmerken dat er in Xinjiang ongeveer één moskee per 500 moslims is, dus voorlopig hebben ze er genoeg. Veel moskeeën zijn in slechte bouwkundige staat, dus er wordt nogal wat aan afbraak en nieuwbouw gedaan.

De verhalen van Zenz werden gretig door de Trump-regering opgepikt. Niet dat die zich bekommerde om het lot van moslims in een ver land, maar omdat alles wat zou kunnen bijdragen tot instabiliteit van Xinjiang de plannen van China met het Belt and Road Initiative zou dwarsbomen. Daar is men tamelijk open over. De regering van Biden gaat hierin trouwens mee, mogelijk een cynische manier om de trumpisten niet tegen de haren te strijken.

Racisme

Waarom worden zulke verhalen zo grif geloofd? Het is niet alleen het mechanisme 'Zo erg, dat moet wel waar zijn'. Het gemak waarmee deze verhalen geloofd worden lijkt me ingegeven door onversneden anti-Chinees racisme. De Chinese overheid getroost zich enorme inspanningen om de levensstandaarden te verbeteren en doet ook veel moeite om misschien honderd doden per jaar door aanslagen tot nul terug te brengen. Die zou zomaar besloten hebben tien miljoen burgers uit te roeien? Absurd!

Men moet daarbij bedenken dat als er één ding is wat veel Han-Chinezen steekt, dan is het juist dat de overheid wel erg ver gaat met positieve discriminatie van alle 55 minderheden. Bij schoolexamens krijgen die bijvoorbeeld een paar punten meer, en ze mogen ook meer kinderen krijgen. Het moet de Chinese overheid te moede zijn zoals Multatuli's Lothario: 'Rechter, ik heb *Barbertje* niet vermoord. Ik heb haar gevoed en gekleed en verzorgd. Er zijn getuigen die verklaren zullen dat ik een goed mens ben en geen moordenaar.' Maar het westerse publiek oordeelt: 'Man, ge moet hangen. Ge verzwaart uw misdaad door eigenwaan. Het past niet aan iemand die... van iets beschuldigd is, zich voor een goed mens te houden.' Alles wat men in China aanvoert ter verdediging, wordt als extra leugens van die perfide Chinezen beschouwd. Sinds 2018 zijn er wel 1460 diplomaten en journalisten en andere buitenlanders uit meer dan 100 verschillende landen wezen kijken in Xinjiang. En natuurlijk honderden miljoenen toeristen uit eigen land. Speciaal moslimlanden zijn vol lof over de vooruitgang in Xinjiang. Alleen de VS en hun vazallen zoals Nederland hebben geweigerd te gaan kijken en volgen blindelings een doorgedraaide evangelist. De Engelstalige Amnesty-pagina over Xinjiang druipt van genoemd racisme, en zelfs *De Vrijdenker* is er niet vrij van. Een recent artikel nota bene van iemand die zich beklagde heeft dat een QAnon-gekie hem voor een satanistische Illuminaat hield, valt met deur in huis met de laster over de genocide van de Oeigoeren. Hij vervolgt met onjuiste informatie over Xinjiang en de bevolking en daarna nog meer onzin. De redactie heeft er als illustratie nog een racistische cartoon bij gezet van een barse spleetoorlog met een koelihoed op die 'Wir haben es nicht gewusst' zegt. Alleen, de Chinese tekst bestaat uit een flard van een van de beroemdste Chinese gedichten, geschreven omstreeks 750, en uitgeknipt uit de Wikipediapagina over de dichter. De cartoonist maakt duidelijk dat hij de Chinezen en hun cultuur veracht zonder er ook maar iets van te weten. Bah.

Noot.1. Veel materiaal over dit onderwerp is te vinden via <https://www.qiaocollective.com/en/education/xinjiang>

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

Roel van Duijn (Den Haag, 1943) Nederlands politicus, politiek activist en schrijver/publicist. Hij was een van de oprichters van Provo en van de Kabouterbeweging. Hij zat voor beide bewegingen in de Amsterdamse gemeenteraad, en werd later wethouder als lid van de PPR. Later bij o.a. de Groenen en GroenLinks.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Tirannenmoord, Van Ceasar tot Hitler*.

Jan Willem Nienhuys (Den Haag 1942) was universitair docent wiskunde (T.U. Eindhoven), is schrijver en vertaler en is secretaris van Skepsis en redacteur van Skepter.

Enno Nuy (Aerdts 1950) is ondernemer en oud-hoofredacteur van De Vrijdenker.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur en hoofredacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

De kartoens zijn van **Gie Campo**.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
 - Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
 - A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
 - Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
 - Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
 - Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
 - Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
 - Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
 - Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
 - Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.
- Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden